

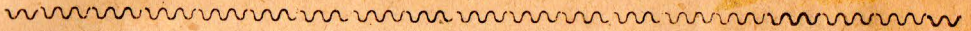

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΕΚΔΟΣΙΣ „ΚΡΙΤΙΚΗΣ“

ΤΟ

ΝΑΥΤΙΚΟΝ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

ΚΑΤΑ

ΤΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΑΙΩΝΑ

ΥΠΟ

ΜΙΧΑΗΛ ΓΟΥΔΑ

Handwritten notes in Greek:
Τὸ βιβλίον τῆς Ν. Π. Συμφορᾶς
ἐκδόθη καὶ ἐπιφύλαξ ἀρχῆς
ἐκδοτῶν Ἀθηνῶν 1903
Μηχαὶ Γουδά

ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ

1903

ΑΚΑΔΗΜΙΑ
ΑΘΗΝΩΝ

ΑΡΙΘ. ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ

865

ΤΩ ΦΙΛΩ:

Ν. Π. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΩ

(Δικηγόρῳ)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΤΟ
ΝΑΥΤΙΚΟΝ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΑΙΩΝΑ

ΣΚΑΦΗ, ΟΠΛΑ, ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ

Ἐκ τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Κορίνθιος Ἀμεινοκλῆς ἐναυπήγησε τὴν τριήρη, ἢ ἀνθρωπότης τὴν προαγωγὴν τῆς τέχνης ἐφαρμόσασα ἀείποτε πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου, παρήγαγεν ἐν τῇ ναυπηγίᾳ τύπους πλοίων περισσότερον πολυσυνθέτων καὶ ὀλιγώτερον εὐχειρίστων. Οὕτω δὲ αἱ τετρήρεις καὶ αἱ πενήρεις τῶν χρόνων τῆς Ρωμαϊκῆς Δημοκρατίας ὑπῆρξαν τῆς Ἀττικῆς τριήρους αἰ βαρεῖαι καὶ βραδυκίνητοι ἀδελφαί· καὶ περιελάμβανον μὲν ἀληθῶς περισσότερους πολεμιστάς, ἦσαν ὅμως ὀλιγώτερον ἐπιτήδειοι πρὸς τοὺς διέκπλους καὶ τοὺς λοιποὺς ναυμαχικοὺς ἐξελιγμούς, τοὺς ὁποίους παρέδωκε μέχρις ἡμῶν διὰ τοῦ ἀθανάτου αὐτοῦ ἔργου ὁ μέγας τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος ἱστορικός.

Ἐκ τῆς στιγμῆς τὸ ἐκτόπισμα τῆς ἀρχαίας νηὸς, τῆς δίκην ἐγγέλυος ἐξε-

λισσομένης ἄττικῆς τριήρους, ἐγένετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μεγαλείτερον, ἀφ' ἧς στιγμῆς τὴν ἐλαφρότητα τῶν ἀρχαίων πλοίων διεδέχθησαν ὀγκωδέστερα καὶ βαρύτερα ἐν τῇ πολεμικῇ ναυπηγίᾳ κατασκευάσματα, αἱ ἐξελικτικαὶ ιδιότητες τοῦ πλοίου εἰς ἐλάσσονα ἐλογίσθησαν μοίραν, ἕνεκα τῶν ἐπιβεβλημένων ἀναγκῶν τοῦ νεωτέρου τρόπου τοῦ μάχεσθαι. Τὸ χαλκοῦν τοῦ Ἀμεινοκλέους ἔμβολον ὑπεχώρησε πρὸ τοῦ ναυμαχικοῦ κόρακος τοῦ Δουιλίου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τοῦ Ρωμαϊκοῦ ναυτικοῦ, ἡ δὲ τέχνη, ὑπερβᾶσα ἐπὶ τινὰς αἰῶνας τὸ κλασσικὸν τοῦ Κορινθίου ναυπηγοῦ ὑπόδειγμα, ἐσχάρωσε σκάφη μεγαλείτερα τὰς διαστάσεις, ἀλλ' ἐνταυτῷ ἤττονας ἐξελικτικὰς ιδιότητας παρουσιάζοντα.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους μετηνέχθη παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου, ἡ ναυπηγία ὑποστραφεῖσα εἰς τὰς παλαιότερας αὐτῆς παραδόσεις, ἕνεκα ἴσως τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς ἀρχαιότερους καὶ ἐν ταυτῷ ἀπλουστεροὺς τῶν πλοίων τύπους, οὕτω δὲ ἀπὸ τῆς ἐπιχῆς ταύτης, καὶ καθ' ὅλην τὴν μακράναια περίοδον, καθ' ἣν τὸ ρωμαϊκὸν κράτος μετεπλάσθη εἰς Ἑλληνικόν, ὁ τύπος τοῦ πολεμικοῦ πλοίου μετεβλήθη εἰς μονήρη καὶ διήρη, ἰδιαζόντως δὲ κατὰ τὸν ἕνατον καὶ δέκατον αἰῶνα τὸ καθ' ἐξοχὴν πολεμικὸν σκάφος, ὁ Βυζαντηνὸς δρόμων, ἦτο σκάφος ἐν ταυτῷ ἰστιοφόρον καὶ κωπήλατον, δύο ἔχον σειρὰς ὑπερκειμένης ἐρετῶν ἐντὸς τοῦ κύτους αὐτοῦ.

*
* *

Τὸ ζήτημα τῆς πολλαπλῆς εἰρεσίας ἐπὶ τῶν πλοίων τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς διατάξεως τῶν ἀρχαίων ἐρετικῶν, ἐπὶ πολὺ ἀπησχόλησε τοὺς σοφοὺς, οἱ ὅποιοι ἐμελέτησαν αὐτὸ καὶ κατέγιναν εἰς τὴν λύσιν αὐτοῦ. Παρασυρόμενοι δὲ ἐκ τῆς συγκριτικῆς σπουδῆς πρὸς τὰς ἐνετικὰς γαλέρας τῶν νεωτέρων χρόνων, εἰς τὰς ὁποίας ἐδίδετο ἡ ἐπωνυμία τριήρης, τετρήρης, πεντήρης καὶ καθ' ἐξῆς, ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐρετῶν, οὔτινες, ἐπὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ σέλματος καθήμενοι, ἐχειρίζοντο μίαν κατὰ σέλιμα κώπην, ἤχθησαν ἐπὶ συμπεράσματα οὐδόλως πρὸς τὴν πιθανὴν καὶ λογικὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων πηγῶν συνάδοντα, ἡ δὲ συγκριτικὴ σπουδὴ πρὸς τὸ καθ' ἡμᾶς ναυτικὸν ἐπέρρωσε πολλάκις τὰ σφαλερὰ ταῦτα συμπεράσματα διὰ τῆς ἐκ τῶν σημερινῶν ἐρετῶν πείρας, εἰς πᾶν ἄλλο τεινούσης, ἢ εἰς παραδοχὴν πολυσυνθέτου εἰρεσίας συστήματος.

Ὅντως οἰοσθήποτε ἐπιβλαίων ἀκάτου σημερινοῦ πολεμικοῦ πλοίου, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ μὴ παρατηρήσῃ τὴν σύγκρισιν, τὴν ὁποίαν ἐπιφέρει εἰς τοὺς λοιποὺς ἐρέτας ἡ διαφυγὴ τῆς κώπης ἀπο τῶν χειρῶν ἑνὸς μόνου ἀδεξίου ἐρέτου, ἢ ἀνικάνου νὰ κρατήσῃ ταύτην πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς ταχύτητος τῆς λέμβου παραγόμενον ἀντίρρευμα. Το δ' ἐκ τῆς τοιαύτης παρατηρήσεως συμπέρασμα, ὀφειλόμενον ὅμως ἀληθῶς εἰς τὴν σύγκρισιν πραγμάτων οὐσιωδῶς μὲν πλὴν λαθρονόντως δια-

φερόντων ἀντιτάσσεται μετὰ πείσματος πρὸς πᾶσαν τῶν ἀρχαίων πηγῶν λογικὴν καὶ ὀρθὴν ἐρμηνείαν.

Καὶ πῶς εἶνε δυνατόν, ἀναφωνοῦσι συμπεραίνοντες οἱ ἀντιδοξοῦντες, καὶ πῶς εἶνε δυνατόν νὰ ἐτηρηθῶ ὁ ρυθμὸς τῆς εἰρεσίας εἰς τὰς τρεῖς ἐκείνας ἢ καὶ περισσοτέρας ἐρετῶν σειρὰς τῶν ἀρχαίων πλοίων, ὅταν μία μόνη θραυομένη κόπη, ἢ διαφεύγουσα τῶν χειρῶν ἀδεξίου ἐρέτου ἐν μικρᾷ σημερινῇ ἀκάτῳ παραλύει πᾶσαν κίνησιν ἔρρυθμον τοῦ ἐρετικοῦ αὐτῆς ;

Τὰ τοιαῦτα δὲ συμπεράσματα, τὰ ἀντικείμενα εἰς τὴν ἀληθῆ τῶν πηγῶν ἐρμηνείαν, ἐνισχύθησαν ἐπὶ πλέον καὶ ἐκ τῆς ἀποτυχίας τῆς ὑπὸ τοῦ δεινοῦ περὶ τὴν ναυτικὴν ἀρχαιολογίαν Jal ὑποτυπωθείσης, ὑπὸ δὲ τοῦ Dupuy de Lôme, ναυπηγηθείσης ἀττικῆς τριήρους. Ὅτε πρὸ τινῶν δεκάδων ἐτῶν καθελκύσθη αὕτη ἐν Ἀσνιέρ, πάντες ἀνέμενον νὰ ἴδωσι τὴν ἀττικὴν τριήρη πλέουσαν καὶ ἐξελισσομένη ὡς αὕτη ἔπλευσε καὶ ἐξειλίχθη εἴκοσι καὶ δύο αἰῶνας πρότερον ἐνώπιον τῆς Ναυπάκτου ὑπὸ τὰ κελεύσματα καὶ τὰς ὁδηγίας τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Φορμίωνος. Καὶ ὅμως ἡ τριήρης τοῦ Jal ἐδείχθη βαρεῖα καὶ βραδυκίνητος καὶ δυσχεύριστος, καὶ οὐδεμίαν ἄλλην ἔχουσα, πλὴν τῆς τοῦ ἐπιπλέειν, κοινὴν ιδιότητα πρὸς τὰς ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀδελφὰς αὐτῆς.

Αὐτὸς ἔτι ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς καὶ ναύαρχος Jurien de la Gravière, ὁ ἀφιερῶσας πολλὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη εἰς τὴν μελέτην τοῦ ἀρχαίου ναυτικοῦ, ὁ ἔχων ἐν ταῦτῳ τὴν διττὴν ὑπόστασιν τοῦ σοφοῦ καὶ τοῦ ναυάρχου, παρουσιάζει εἰς τὸν μελετῶντα τὴν σοφὴν αὐτοῦ πραγματείαν τὸ φαινόμενον τῆς πάλης, ἣτις ἐντὸς αὐτοῦ συνέβαινε διὰ τὸ ζήτημα τῆς διατάξεως τῶν ἀρχαίων ἐρετικῶν. Ὡς σοφὸς ἤγετο πρὸς στιγμὴν ἐπὶ τὴν ἀπόλυτον παραδοχὴν τῆς καθ' ὑπερκειμένης σειρὰς εἰρεσίας τῶν ἀρχαίων πλοίων. Τὰ κείμενα τῶν ἱστορικῶν τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, αἱ εὐκρινεῖς μαρτυρίαι τῶν Βυζαντηνῶν χρονογράφων καὶ ἰδίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος ἐν τοῖς τακτικοῖς αὐτοῦ, τὰ ἀρχαῖα νομίσματα καὶ αἱ ἐπὶ ἀγγείων εἰκόνες, τὸ ἀνευρεθὲν ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν ἀνάγλυρον τῆς ἀρχαίας τριήρους, εἰς τὸ ὅποιον εὐκρινέστατα διακρίνονται αἱ τρεῖς ὑπερκειμέναι τῶν ἐρετῶν σειραί, πάντα ταῦτα, ἐν συνδυασμῷ καὶ καθ' ἕκαστα, ἤγον αὐτὸν πρὸς στιγμὴν ἐπὶ τὴν παραδοχὴν τῆς υπερθέσεως τῶν σειρῶν τῶν ἐρετῶν ἐπὶ τῶν πλοίων τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἄλλ' ἡ ἀποτυχία τῆς τριήρους τοῦ Jal, ἡ ὁποία βραδυτάτα ἐκινήθη ἐντὸς τῶν ὑδάτων τοῦ Σηκουάνα, δίκην σχεδὸν ὀγκώδους καὶ καταφόρτου φορτίδος ὑπὸ ρυμουλκίαν, καὶ αἱ ἐπὶ τοῦ συγχρόνου ναυτικοῦ ἴδιαι αὐτοῦ παρατηρήσεις, ἐξήγειρον αὐτὸν καὶ ἐν ᾧ, προκειμένου περὶ τριήρους, διστάζει ἔτι νὰ ταχθῇ ὀριστικῶς μετὰ τῆς μερίδος τῶν ἀπολύτως ἀρνούμενων πᾶσαν ἰδέαν ὑπερθέσεως τῶν ἐρετῶν κατὰ σειρὰς ὀριζοντίους, διὰ τὰς τετρήρεις ὅμως καὶ τὰς πενήτηρεις τῶν μεταγενεστέρων χρόνων αἴρει, κατὰ τὴν

φράσιν του άνευ περιστροφῶν, τὴν σημαίαν του¹ καὶ ἀπαρνούμενος πᾶσαν ἰδέαν ὑπερθέσεως τῶν κωπῶν κατὰ σειράς ὀριζοντίους, παραδέχεται ὅτι ἐν αὐταῖς τὰ ὀνόματα τετρήρεις πεντήρης καὶ καθ' ἐξῆς, ἐδήλουν ὠρισμένως, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἐνετικὰς γαλέρας, τὸν ἀριθμὸν τῶν κατὰ σέλμα ἑρετῶν, τῶν ἀπὸ κοινοῦ ἐλαυνόντων μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κώπην.

Ἄφινει δὲ νὰ ὑπονοηθῆ μεταξὺ τῶν γραμμῶν τῆς σοφῆς αὐτοῦ πραγματείας, ὅτι καὶ τῆς τριήρους ἔτι ἡ εἰρεσία, κατὰ παραπλήσιον τρόπον παραδεκτὴ καθισταμένη, ἤθελε συμφωνεῖ πληρέστερον πρὸς τὴν ἀφήγησιν τοῦ Θουκυδίδου, περιγράφοντος αὐτὴν εὐκίνητον καὶ ὑποχείριον τῷ κυβερνήτῃ αὐτῆς καὶ οὐχὶ δυσχείριστον καὶ βραχείαν, ὡς τὴν ὑπὸ τοῦ Jal ὑποτυπωθεῖσαν καὶ ναυπηγηθεῖσαν.

* * *

Τὸ ἐπ' ἐμοὶ δὲν προτίθεμαι ἐνταῦθα τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς διατάξεως τῶν ἑρετικῶν ἐπὶ τῶν πλοίων τοῦ κωπήρους ναυτικοῦ, τῶν ἀρχομένων ἀπὸ τῆς μυθολογουμένης Ἀργοῦς καὶ ὑπὸ μορφᾶς καὶ τύπους ποικίλους ἀνὰ μέτρον τῶν αἰῶνων ὑπηρετησάντων τὴν ἀνθρωπότητα. Ἄλλως ἢ ρητὴ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος μαρτυρία² περὶ τῶν δρομώνων τῆς ἐποχῆς του, καθ' ἣν οὗτοι εἶχον δύο ἐλασίας, τὴν τε ἄνω καὶ τὴν κάτω, ἐνισχυομένη καὶ ὑπὸ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν Βυζαντινῶν χρονογράφων, τάσσει ἔξω πάσης συζητήσεως τὰ πλοῖα τῆς ἐποχῆς, τὴν ὁποίαν ἐπιχειρῶ ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ ν' ἀναπαραστήσω.

Δὲν δύναμαι ὅμως, καίτοι ἔξω τοῦ ἐμοῦ θέματος, νὰ ἀποφύγω τὸν πειρασμόν, εἰς τὸν ὅποιον μὲ θέτει τὸ μέγα διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ κωπήρους ναυτικοῦ ζήτημα τῆς διατάξεως τῶν ἑρετικῶν ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων πλοίων. Μὲ ὅλον τὸ σέβας, ὅπερ ἔχω πρὸς πάσας ἀπολύτως τὰς κρίσεις τοῦ σοφοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ναυάρχου, μὲ ὅλην τὴν ἀποτυχίαν τῆς ὑπὸ τοῦ Jal ὑποτυπωθείσης ἀττικῆς τριήρους, μὲ ὅλην τὴν πειστικότητα τοῦ καθ' ἡμέραν αἰσθητοῦ καὶ εἰς τὸν κοινότερον ἄνθρωπον γινομένου παραδείγματος τῆς καταστροφῆς τοῦ ρυθμοῦ τῆς εἰρεσίας ἐν σημερινῇ ἀκάτῳ, ἕνεκα τῆς διαφυγῆς ἔστω καὶ μιᾶς κώπης ἀπὸ τῶν χειρῶν τινος τῶν ἑρετῶν, δὲν δύναμαι νὰ ταχθῶ, τοῦλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς διήρεις καὶ τριήρεις, πρὸς τὸ μέρος τῶν ἰσχυριζομένων, ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν πλοίων εἰς τὸ ἀρχαιότερον ναυτικὸν ἐδήλουν ἀπλῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν κατὰ σέλμα παρακαθημένων ἑρετῶν καὶ ἐλαυνόντων μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κώπην. Δὲν δύναμαι ν' ἀρνηθῶ τὴν λογικὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων κειμένων, οὔτε νὰ δυσπιστήσω πρὸς τὸ ἀνάγλυφον τοῦ ἐν τῇ Ἀκροπόλει μουσείου· καὶ ἀπολύτως μετὰ τῶν παραδεχομένων τὴν ὑπερθεσιν ἰσα-

1 Jurien de la Gravière La marine des anciens. Μετάφρ. Κ. Ν. Ράδου σελ. 351.

2 Λέοντος Τακτικά Διάτ. ιθ' § 7 καὶ 18.

ρίθμων σειρῶν ἐρετῶν πρὸς τὴν τοῦ πλοίου ἐπωνυμίαν τασσόμενος, παραδέχομαι ὅτι τοῦ Jal ἡ ἀποτυχία δὲν ὀφείλεται, οὔτε εἰς τὸ ἀδύνατον τοῦ πολυσυνθέτου τῆς εἰρεσίας συστήματος, οὔτε εἰς τὴν κακὴν ὑποτύπωσιν καὶ ἐκτέλεσιν, ἀλλ' εἰς τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι ἐπὶ τῶν σελμάτων τῆς ἐν Ἀσνιέρ καθελκυθείσης τριήρους, μετὰ μικρὰν μόλις προπόνησιν ἐκθίσθητην ἐρέται τοῦ καθ' ἡμᾶς ναυτικοῦ.

Λάβετε αὐτάς ἐπὶ πέντε ἢ δέκα ἔτη ναυτιλλομένους ἐπὶ φορηγῶν ἀτμοπλοίων καὶ ἀποστείλατε τούτους εἰς πτύξιν τῶν φωτῶν ἢ τῶν σιπάρων δικρότου ἢ τρικρότου, ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ λήξαντος αἰῶνος διέσχίζον τὰς θαλάσσας. Ἐνῶ πρὸς πάσας τὰς κακουχίας τοῦ ναυτικοῦ ἐπαγγέλματος οἱ αὐταὶ οὔτοι εἰσὶν εἰθισμένοι, ἐν ᾧ δύνανται στερεῶ τῷ ποδὶ νὰ βηματίζωσιν ἐπὶ τοῦ προνεύοντος ἢ τοιχορμένου κικχατρώματος τοῦ σημερινοῦ ἀτμοπλοίου, δὲν θὰ δυνηθῶσι ποτὲ ἐπὶ τὴν ἐξκρίτην ἰστιοφόρου δικρότου ἀνερχόμενοι νὰ ἐπδειξῶσι τὴν εὐκαμψίαν καὶ τὴν χάριν τοῦ νυκίου τῆς μικρῆς ἀφ' ἡμῶν ἀφισταμένης ἐποχῆς.

Δι' ἀνάλογον αἰτίαν οἱ σημερινοὶ ἐρέται δὲν δύνανται νὰ προσδώσωσιν, εἰς τὴν σήμερον ναυπηγουμένην Ἀττικὴν τριήρη ἢ τὸν Βυζαντηνὸν δρόμωνα, τὴν ταχύτητα ἐκείνην, τὴν ὁποῖαν προσέδιδον εἰς αὐτὸν οἱ κωπηλάται τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποῖαν τὰ σκάφη ἐκεῖνα διηυλάκωσαν νικηφοροῦντα τὴν Μεσόγειον.

Δὲν εἶνε ἡ ἔλλειψις λεπτομεροῦς γνώσεως, οὔτε ἡ κακὴ ὑποτύπωσις τῶν σήμερον χάριν ἱστορικῶν μελετῶν ναυπηγουμένων τούτων σκαφῶν, ὁ οὐσιώδης λόγος τῆς ἀποτυχίας αὐτῶν. Ὁ κυριώτερος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον τὰ σκάφη ταῦτα δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι τὰς ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τῆς ἐποχῆς των παραδοθείσας ἄχρις ἡμῶν ναυτικὰς αὐτῶν ἀρετὰς εἶνε, ὅτι ἐπὶ τῶν σελμάτων αὐτῶν ἐγκαθίσταμεν ἐρέτας ἐν ἄλλῳ μέσῳ διαβιώσαντας, ἐν ἄλλῳ μέτῳ ἀσκηθέντας.

Δὲν ἀρκεῖ μόνη ἡ ὑποτύπωσις, ἢ ναυπηγία, καὶ ἡ καθέλκυσις μιᾶς τριήρους, ἢ ἐνὸς δρόμωνος, ἵνα ταῦτα ἐξελιχθῶσι καὶ κινηθῶσιν, ὡς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀθηναίου Φορμίωνος καὶ τοῦ Βυζαντηνοῦ Νικήτα Ὠροῦρα. Ἴνα ἐξελιχθῶσι καὶ κινηθῶσι τὰ σκάφη ταῦτα, ἔχουσιν ἀνάγκη τοῦ ὑπὸ τὸν Φορμίωνα ἐρετικοῦ καὶ τῶν πληρωμάτων τῆς ἐλληνικῆς αυτοκρατορίας. Καθ' ὃν δὲ τρόπον ναυπηγοῦμεν, κατόπιν μελέτης μακρᾶς τῶν πιθανῶν αὐτῶν διαστάσεων καὶ ναυπηγικῶν γραμμῶν καὶ σχημάτων, τὰ ἀρχέτυπα ἐκεῖνα σκάφη, καθ' ὅμοιον ἔδει τρόπον νὰ παρασκευάσωμεν καὶ προγυμνάσωμεν τὸ κατάλληλον διὰ ταῦτα ἐρετικόν. Τὸ τοιοῦτον ὅμως εἶνε σήμερον, ἂν μὴ πάντῃ ἀδύνατον δυσχερέστατον τοῦλάχιστον. Δὲν ἀρκεῖ προπόνησις ὀλίγων μηνῶν, ἵνα οἱ σημερινοὶ ναῦται ἀναχθῶσι καὶ ὁμοιάσωσι πρὸς τοὺς διςχίλια ἔτη πρότερον ὑπάρξαντας συναδέλφους αὐτῶν.

Αἱ γενεαὶ τῶν ἀνθρώπων εἰσὶν ἀρρήκτως συνδεδεμέναι πρὸς τὴν ἐποχὴν των. Τὰ μηχανικὰ μέσα καὶ αἱ πρόοδοι τῆς ἐφηρμοσμένης ἐπιστήμης ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς

σωματικῆς διαπλάσεως ἐκάστης γενεᾶς καὶ ὅσω δύσκολον εἶνε νὰ καταστῶσι σήμερον ἐκ συναρπαγῆς ἀθληταὶ ἐφάμιλλοι τῶν ἀρχαίων Ὀλυμπιονικῶν, ἐπίσης δυσχερὲς εἶνε νὰ ἐκγυμνασθῶσιν ἐρετικά ἐφάμιλλα τῶν τῆς ἀρχαιότητος ἢ τοῦ μεσαίωonos¹.

I

Ὁ τύπος τοῦ πολεμικοῦ πλοίου τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους ἦτο ὁ δρόμων. Διπλὴν ἔχων σειρὰν ἐρετῶν τὸ μεσαιωνικὸν τοῦτο σκάφος ἔδει νὰ μὴ εἶνε οὔτε βαρὺ ὑπερβαλλόντως ὥστε τὸ βάρος αὐτοῦ νὰ καθιστᾷ αὐτὸ βραδυκίνητον, οὔτε λεπτόν ἄγαν ὥστε νὰ δύναται νὰ ὑποστῇ τὴν πρὸς πολέμιον πλοῖον σύγκρουσιν².

Ἐκάστη αὐτοῦ ἐλασία εἶχεν εἴκοσι καὶ πέντε σέλματα—ζυγούς κατὰ τὴν ἐν τοῖς τακτικοῖς φράσιν τοῦ Λέοντος—ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ ἐρέται ἐκάθητο ἀνὰ δύο, εἷς πρὸς ἐκάτερον τοῦ πλοίου τοῖχον ὥστε αἱ δύο ἐλασῖαι περιελάμβανον ὁμοῦ σέλματα μὲν πεντήκοντα ἐρέτας δὲ ἑκατόν. Ἐκ τῶν ἐρετῶν τούτων ἐλαμβάνοντο οἱ τῆς ἀνωτέρας σειρᾶς ὡς πολεμισταὶ ἐν περιπτώσει συμβολῆς κατὰ θάλασσαν, περιοριζομένου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν μάχῃ ἐρετῶν εἰς πεντήκοντα μόνον³.

Κατὰ τοῦτο δὲ τὸ μεσαιωνικὸν ἡμῶν ναυτικὸν οὐσιωδῶς διέφερε καὶ ἐμειονέκει τοῦ ναυτικοῦ τῶν ἀρχαίων, καθ' ὅτι εἰς τοῦτο μὲν ἡ ταχύτης τοῦ πλοίου ἦτο ἡ αὐτὴ κατὰ τὸν πλοῦν καὶ κατὰ τὴν συμβολήν, εἰς ἐκεῖνο δὲ ἡ διττὴ χρῆσις τῶν ἐρετῶν τῆς ἀνω σειρᾶς ἠλάττονε τὴν συνήθη τοῦ πλοίου ταχύτητα κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ναυμαχίας. Τὸ μειονέκτημα ὅμως τοῦτο ἐπεβλήθη ὑπὸ τῆς μεθόδου τοῦ μάχεσθαι τὰ πολεμικὰ πλοῖα τῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα προγόνων ἡμῶν ὡς πρωτεύον ὕπλον εἶχον τὸ ἔμβολον, ἡ ἐπωφελὲς τοῦ ὁποίου χρῆσις ἀπῆται καὶ ταχύτητα τοῦ σκάφους μεγάλην καὶ εὐστροφίαν αὐτοῦ ἐντελῆ κατὰ τὸν μεσαίωνα ὅμως οἱ δρόμωνες δὲν ἦσαν δι' ἐμβόλου ἐξωπλισμένοι· ἄπαξ ἀγομένου τοῦ στόλου ἐπὶ τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ἐκρίνετο ἡ ἐκβασίς αὐτῆς ἐκ τῆς ἀτομικῆς τῶν πληρωμάτων πάλης καὶ ἐκ τῆς καταλλήλου χρήσεως τοῦ ὕγρου πυρός, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω.

Ὁ τύπος ὅμως οὗτος δρομώνων πληρώματος ἑκατὸν ἀνδρῶν, δὲν ἦτο ὁ μοναδικὸς εἰς τοὺς στόλους ἡμῶν τοῦ μεσαίωonos. Ἐναυπηγοῦντο καὶ δρόμωνες μειζόνων διαστάσεων, περιλαμβάνοντες κατὰ μὲν τὸν Λέοντα πλήρωμα διακοσίων ἀνδρῶν ἢ καὶ πλείονων ἐν ἀνάγκῃ⁴ κατὰ δὲ ἄλλας ἱστορικὰς πληροφορίας⁵ τριακοσίων, ὧν οἱ μὲν διακοσίοι τριάκοντα ἦσαν ἐρέται, οἱ δὲ ἑβδομήκοντα εἰδικῶ-

1 Τὸ ἕως εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀπόσπασμα ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον εἰς τὸ ἑβδομαδιαῖον Περιοδικὸν «Ἡ Πρωτεύουσα».

2 Λέοντος τακτικά, Διάτ. ιθ'. § 4.

3 Λέοντος τακτικά, Διάτ. θι'. § 8.

4 Λέοντος Τακτικά Διάτ. ιθ'. § 8.

5 Κωνστ. τοῦ πορφυρογ. Περὶ Βασιλείου τάξεως II μδ'.

τερον πολεμιστὰι ἀπὸ τοῦ καταστρώματος μαχόμενοι. Ἀπὸ τοιούτων δρομώνων τῶν τριακοσίων ἀνδρῶν ἀπετελέσθη ὁ στόλος, ὅστις κατὰ τὸ 902 ἔτος ὑπὸ τὸν πατρίκιον Ἰμέριον ἐξεπέμφθη κατὰ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης¹.

Καὶ ἐκ τῶν διακοσίων τριάκοντα ὅμως ἑρετῶν τῶν μειζόνων τούτων δρομώνων — ὧν ἐκάστη ἐλασίας σειρὰ θὰ περιελάμβανε βεβαίως πλείονας τῶν πενήκοντα ἑρετῶν — ἀπεσπῶντο πολλοὶ ὡς μαχηταὶ ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ἐν περιπτώσει συμβολῆς, ἐκλεγομένων πάντοτε ὡς ἑρετῶν τῆς κάτω σειρᾶς, οἵτινες πάντως παρέμενον εἰς τὰ σέλματα αὐτῶν, τῶν δειλοτέρων ἐκ τοῦ πληρώματος, ἵνα μὴ ἀπὸ τοῦ κακοῦ παραδείγματος ἀποθαρρύνονται οἱ λοιποὶ μαχηταὶ².

Οἱ δρόμωνες ἦσαν κατάφρακτοι ἀπὸ πύρας ἕως πρύμνης. Πόσους ὅμως εἶχον ἰστούς καὶ πῶς ἡ ἰστιοφορία αὐτῶν ἦτο διατεταγμένη ἐπακριβῶς δὲν πληροφοροῦσιν ἡμᾶς αἱ ἀπὸ πάσης ἄλλης ἀπόψεως, πολεμικῆς ἰδίᾳ, ἀρκετὰ λεπτομερεῖς πηγαί. Ἐν τούτοις ἕκ τινος τοῦ Λέοντος χωρίου³ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τρεῖς εἶχον ἰστούς, ἐξ ἑτέρου δὲ τοιούτου⁴ γνωρίζομεν ὅτι ἕκαστος δρόμων ἐπὶ στρατεῖαν ἀποπλέων ἔδει νὰ ἔχη διπλοὺς τοὺς αὐχένας (πηδάλια), τὰς κώπας καὶ τοὺς σακρομοὺς αὐτῶν, τὰ ἰστία, σχοινία καὶ κάρυα, ὡς ἐπίσης τὰς κεραιὰς καὶ τοὺς ἰστούς, τὰ κερατάρια καὶ τὰ κατάρτια κατὰ τὴν σύγχρονον γλῶσσαν. Πρὸς δὲ ἔδει νὰ ἔχη ἐν τῇ δέσμῃ, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, «ξύλα τινα ἐγκοίλια καὶ σανίδας καὶ στυλπίαι καὶ πίσσαν καὶ ὑγρόπισσαν» διὰ τὴν ἐπισκευὴν τυχαίας τινος καὶ ἀπροόπτου ἀβαρίας, ἐπίσης δὲ καὶ νκυπηγόν, μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τοῦ πληρώματος αὐτοῦ καταλεγόμενον, μετὰ πάντων τῶν ἀπαιτούμενων ξυλουργικῶν ἐργαλείων⁵.

Περὶ τὸ μέσον τοῦ μεγάλου ἰστοῦ τῶν δρομώνων ἦτο κατεσκευασμένον θωράκιόν τι, τὸ κατὰ τὴν σύγχρονον γλῶσσαν ξυλόκαστρον ὀνομαζόμενον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου, οἱ ἐν αὐτῷ μαχηταὶ ἠκόντιζον ἢ ἐτόξευον κατὰ τοῦ πολεμίου πλοίου ἢ ἔβαλον λίθους ἢ σίδηρα βαρέα ἢ ἐπέχεον ζεούσας ἢ ἐμπρηστικὰς ὕλας⁶.

Κατὰ τὴν πρύμνην ἰδρύετο ἐπίστεγόν τι πρὸς κατοικίαν τοῦ *κεντάρχου* — ὁ τοῦ *κεντάρχου κράββατος* — ἐξελέγη δὲ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ σκάφους, τὸ μὲν τιμῆς καὶ διακρίσεως ἕνεκα, τὸ δὲ καὶ ὡς προσφορώτερον πρὸς τε τοῦ σκάφους τὴν κυβέρνησιν καὶ πρὸς τὴν προφύλαξιν τοῦ κεντάρχου ἀπὸ τῶν πολεμίων βελῶν⁷.

Κατὰ τε τὴν πύραν καὶ τὴν πρύμνην τῶν δρομώνων ὑπῆρχον μόνιμα πολεμι-

1 Κωνστ. τοῦ πορφυρογεν. περὶ Βασιλείου τάξεως II. μδ'.

2 Λέοντος Τακτικά. Διάτ. ιθ'. § 19.

3 Λέοντος Τακτικά. Διάτ. ιθ'. § 7.

4 Λέοντος Τακτικά. Διάτ. ιθ'. § 5.

5 Λέοντος Τακτικά. Διάτ. ιθ'. § 5.

6 Λέοντος Τακτικά. Διάτ. ιθ'. § 7.

7 Λέοντος Τακτικά. Διάτ. ιθ'. § 8.

κὰ μηχανήματα, αἱ λεγόμεναι τοξοβολοστραι, ἐκσαιτοξεύου πρὸς ἑκατέρας τοῦ δρόμωνος τὰς πλευρὰς κατὰ τῶν πολεμίων μικρὰ βέλη, ἅτινα οἱ βυζαντινοὶ ἀπεκάλου μύιας¹.

Πρὸς χρῆσιν τῶν ἐπιβαινόντων μαχητῶν ἕκαστος δρόμων εἶχε τὰ ἐξῆς ὄπλα².

Ἐβδομήκοντα θώρακας ἀπὸ συρματίνου πλέγματος—κλιβάνια—. Δώδεκα θώρακας ἐλαφρῆς—λωρίκια ψιλὰ—πρὸς χρῆσιν τῶν πρῶτων, πρωτοκαράβων καὶ σιφωναρίων. Δέκα θώρακας κοινούς—λωρίκια κοινὰ—. Ὀγώκοντα περικεφαλαίας μεταλλικὰς—κασσίδια—. Δέκα περικεφαλαίας μετὰ προσωπίδος—αὐτοπρόσωπα—. Ὀκτὼ ζεύγη χειροψέλων. Ἐκατὸν σπάθας—σπαθία—. Ἐβδομήκοντα ἀσπίδας ἀπὸ δέρματος ἐρραμμένους—σκουτάρια ραπτὰ—. Τριάκοντα ἀσπίδας λυδίας—σκουτάρια λυδιάτικα—. Ὀγδοήκοντα κοντοὺς μετὰ σιδηρᾶς αἰχμῆς—κοντάρια μετὰ τριβελίων—. Εἴκοσι λογχοδρέπανα, πρὸς καταστροφὴν τῆς ἐξαρτίας καὶ τῶν ἰστίων τοῦ πολεμίου σκάφους. Ἐκατὸν λόγχας—μεναύλια—. Ἐκατὸν ἀκόντια περσικὰ—ρικτάρια—. Πεντήκοντα τόξα ῥωμαϊκὰ τοξαρέας ῥωμαίων σὺν κόρδων διπλῶν—. Εἴκοσι βαλλίστρας—ναύκλας μετὰ χειροτοξοβολίστρων καὶ κόρδων μεταξωτῶν—. Μύρια βέλη—σαγίτας—. Διχόσια μικρὰ βέλη—μύιας—. Μυρίους τριβόλους³—τριβόλια—. Τέσσαρες ἀρπάγας ἀλυσιδωτὰς—ἀγρίφους μετὰ ἀλυσιδίων—. Πεντήκοντα ἐπενδύτας θωράκων ἀπὸ πυκνοῦ ὑφάσματος—ἐπιλώρικα—. Πεντήκοντα τιάρας—καμελαύκια.

Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐξόπλισις τοῦ πολεμικοῦ δρόμωνος κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ὡς περιγράφει αὐτὴν λεπτομερῶς ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ πορφυρογέννητος ἐν κεφαλαίῳ μὲ τοῦ Β βιβλίου τῆς περὶ Βασιλείου τάξεως συγγραφῆς αὐτοῦ.

Συνεπληροῦτο δὲ ἡ μὲν τῶν ἀνδρῶν ἐξόπλισις διὰ τῶν λεγομένων χειροσιφώνων⁴, οἵτινες ἦσαν μικρὰ πῆλινα ἢ ὑέλινα δοχεῖα, περιέχοντα ὕγρον πῦρ καὶ κρυπτόμενα ὅπισθεν τῶν ἀσπίδων τῶν μαχητῶν, οἵτινες κατὰ τὴν εἰς χεῖρας συμπλοκὴν ἔβαλον ταῦτα κατὰ πρόσωπον τῶν πολεμίων· ἡ δὲ τῶν πλοίων δι' ἀριθμοῦ τινος χυτρῶν πηλίνων, περιεχουσῶν ἐπίσης ὕγρον πῦρ⁵, αἵτινες ριπτόμε-

1. Λέοντος. Τακτικά. Διάτ. ιθ'. § 53.

2. Κωνσταντ. τοῦ Πορφυρογ. Περί Βασιλείου τάξεως II. με'. σελ. 669 ἕκδ. Βόν. Παραβλ. καὶ Λέοντος Τακτικά. Διάτ. ε'. § 4.

3. Οἱ τρίβοι εἶσαν ὄπλα, ὧν ἐποιοῦντο χρῆσιν κατὰ ξηρὰν πρὸς τὰς τοῦ ἵππικοῦ ἐπελάσεις, κατεσκευάζοντο δὲ ἀπὸ τεσσάρων σιδηρῶν ράβδων ἀποληγουσῶν εἰς αἰχμᾶς καὶ συνηνωμένων οὕτως ὥστε, αἱ μὲν τρεῖς ἐσχημάτιζον τρίποδα ἐμπηγνύμενον εἰς τὴν γῆν ἡ δὲ τέταρτη ὑψοῦτο κατακορύφως· οἱ τρίβολοι κατεσπεύοντο εἰς στενωπούς καὶ ἄλλα μέρη, δι' ὧν ἐπέκειτο ἡ διάβασις ἐχθρικοῦ ἵππικοῦ. Ἐπὶ ναυμαχιῶν οἱ τρίβολοι ἐρρίπτοντο ἐπὶ τοῦ πολεμίου καταστρώματος ἵνα δι' αὐτῶν ἐμποδίζονται αἱ κινήσεις τῶν μαχητῶν.

4. Λέοντος Τακτικά. Διατ. ιθ'. § 58.

5. Λέοντος Τακτικά. Διατ. ιθ'. § 57.

ναι διὰ τῶν χειρῶν κατὰ τοῦ πολεμίου σκάφους καὶ θραυόμεναι μετέδιδον εἰς αὐτὸ τὸ πῦρ, ἐπικουροῦσαι οὕτω εἰς τὸ καταστρεπτικὸν ἔργον τῶν εἰδικῶν κατὰ τὴν πρῶραν τοῦ πλοίου σιφῶνων πρὸς ἐξακόντισιν τοῦ ὑγροῦ πυρὸς τοῦ φοβεροῦ τούτου ἀπορρήτου τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους.

Ἡ πρῶρα τοῦ βυζαντινοῦ δρόμωνος ἐκοσμεῖτο δι' ἀκροστολίου, ὅπερ συνήθως ἦτο προτομὴ λέοντος ἢ ἄλλου ἀγρίου θηρίου κατεσκευασμένη μὲν ἐκ σιδήρου ἢ χαλκοῦ, πεποικιλμένη δὲ διὰ χρυσοῦ, ἀπὸ τὸ χαῖνον στόμα τῆς ὁποίας προέβαλον οἱ σίφωνες τοῦ ὑγροῦ πυρὸς, σωλῆνες εὐκαμπτοὶ καὶ εὐχείριστοι, ἐπενδεδυμένοι διὰ χαλκοῦ¹ δυνάμενοι νὰ συνδιπλωθῶσι καὶ ἀναπτυχθῶσι κατὰ τὰς ἀνάγκας, παρεμφερεῖς δὲ πρὸς τοὺς σημερινούς πυροσβεστικούς σωλῆνας.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο ὄπλον, τὸ χρησιμοποιούμενον πρὸς ἐξακόντισιν τοῦ ἀπορρήτου ὑγροῦ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἦτο τὸ φοβερώτερον ἐκ τῶν ὄπλων τοῦ μεσαιωνικοῦ δρόμωνος. Ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν προβαλλομένων ἀπὸ τῆς πρῶρας σιφῶνων πανικὸς κατελάμβανε τὰ πολέμια πλοῖα, ὧν τὰ πληρώματα ἐπανειλημμένως ἔλαβον πικρὰν πείραν τοῦ φοβεροῦ τούτου πολεμικοῦ μέσου.

II

Ἐὰν πιστεύσωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ χρονογράφου Μαλάλα ἱστορούμενα περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ στόλου τοῦ ἀποστάτου Βιταλιανοῦ παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου, τὴν πρώτην ἰδέαν τῆς παρασκευῆς μέσου πρὸς πυρπόλησιν τῶν πολεμίων πλοίων δέον ν' ἀναγάγωμεν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔκτου αἰῶνος, κατὰ τὸ 514 μ. Χ.

Κατὰ ταῦτα ὁ αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος μετεπέμψατο παρ' ἑαυτῆ φιλόσοφόν τινα Ἀθηναῖον, συνώνυμον τοῦ μεγάλου πλατωνικοῦ φιλοσόφου Πρόκλου, ὅστις περὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν χημείαν ἐμπειρότατος ὢν, κατεσκεύασε κόνιν τινὰ ἀπὸ θείου ἀπύρου, ἧτις ἐπὶ τῶν πολεμίων πλοίων ριπτομένη καὶ ὑπὸ μόνης τῆς ἡλιακῆς ἀπτομένη θερμότητος κατέκαιε ταῦτα. Διὰ τοιαύτης δὲ τινος κόνεως βεβαίως ὁ Μαλάλας ὅτι κατεστράφη τοῦ Βιταλιανοῦ ὁ στόλος ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω².

Ἀνεξαρτήτως ὁμως πρὸς τὴν ἀφήγησιν ταύτην τοῦ βυζαντινοῦ χρονογράφου, καὶ χωρὶς τινος ἱστορικῆς γεγνησάντων συνοχῆς, ἐπιμαρτυροῦσης ἢ μὴ τὴν ἐν τοῖς μετέπειτα ἀπὸ τοῦ 514 χρόνους χρῆσιν ἐν πολέμῳ τῆς σκευασίας τοῦ φιλοσόφου Πρόκλου, ἀναφαίνεται μετὰ ἡμιόλιον περίπου αἰῶνος ἢ χρῆσις ἐτέρας σκευασίας, ὑγράς ὁμως ταύτης καὶ οὐχὶ κόνεως, τῆς ἐν ἔτει 672 μ. Χ. παρασκευασθείσης ὑπὸ τοῦ συρίου μοναχοῦ Καλλινίκου.

Ἡ σκευασία αὕτη εἶνε τὸ ὑγρὸν πῦρ, τὸ ἀπόρρητον πολεμικὸν μέσον τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ αὐτοκράτορες

¹ «χαλῶ ἡμφιεσμένοι» Λέοντος Τακτικά Διατ. ἰθ. § 6

² Ἰωάννου Μαλάλα Χρονογραφίας λόγος ΙΔ. σελ. 403—406 ἐκδ. Βόν.

τοῦ Βυζαντίου ἤρξαντο μεταχειριζόμενοι τοῦτο οἱ στόλοι αὐτῶν ἀπέκτησαν ἐπὶ τῶν στόλων τῶν βαρβάρων ἐθνῶν, πρὸς τὰ ὁποῖα ἀντεπάλαιον ἀδιαφιλονείκητον ὑπεροχὴν.

Καίτοι δὲ ἐξηκολούθει ἐν τῇ κατὰ θάλασσαν τακτικῇ καὶ μετὰ τοῦ ὕγρου πυρὸς τὴν ἐμφάνισιν ὁ ἀρχαιότερος τρόπος τοῦ μάχεσθαι ἀπὸ τῶν καταστρωμάτων, οὐχ ἦττον τὸ νέον τοῦτο ὄπλον ἐπέβαλε βεβαίως μετὰ τὴν παραδοχὴν αὐτοῦ μεταρρυθμίσεις τινὰς οὐσιώδεις εἰς τὴν ναυπηγίαν.

Ἐν τῇ κατὰ θάλασσαν τακτικῇ ἔκτοτε ἀποφεύγεται πλέον ἐπιμελῶς ἢ προσκύλλησις πρὸς τὸ πολέμιον πλοῖον· ἡ ἀτομικὴ πάλη τῶν πλήρωμάτων δὲν πρόκειται εἰς τὸ μέλλον νὰ ἀποφασίζῃ μόνη τὴν ἔκβασιν τῆς μάχης· αὕτη ἤδη κρίνεται μάλλον ὑπὸ τῶν σιφῶνων τοῦ ὕγρου πυρός, ἕκαστος δὲ κυβερνήτης ἐπὶ πολεμίου ἐπιτιθέμενος πλοίου καὶ πρὸς τοῦτο συμπλεκόμενος, δεόν νὰ ᾖ ἕτοιμος ὅπως κόψῃ τὰς ἀρπάγας καὶ ἀποσπασθῇ τοῦ πυρπολουμένου ἀντιπάλου πρὶν ἢ καταβρωθῇ ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ φλογῶν· τὸ χαλκοῦν ἔμβολον τῶν ἀρχαίων νηῶν καὶ ὁ ναυμαχικὸς κόραξ τῶν Ῥωμαίων δὲν ἀναφάνονται πλέον εἰς τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου, ὑποχωρήσαντα ὀριστικῶς πρὸ τῶν τρομερῶν σιφῶνων δι' ὧν ἐξακοντίζεται τοῦ συρίου μοναχοῦ ἡ θαυμασία σκευασία.

Ἄποια τις ἦν ὅμως ἡ σκευασία αὕτη; Ἄνα ἡ Κομνηνὴ ἐν τῇ Ἄλεξιάδι αὐτῆς ἱστοροῦσα τὴν τοῦ Δυρραχίου πολιορκίαν ὑπὸ τοῦ Βοημούδου ἀναφέρει τὴν χρῆσιν σκευασίας τινος ἦν ἔνυγρον πῦρ¹ ἀποκαλεῖ καὶ ἥς ἐχρήσαντο ἐπιτυχῶς οἱ πολιορκούμενοι οὐ μόνον πρὸς καταστροφὴν τῶν πολιορκητικῶν μηχανημάτων, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον ἔτι τῶν ἐπιτιθεμένων ἢ εἰς πολιορκητικὰ ἔργα ἀσχολουμένων στρατιωτῶν τοῦ Βοημούδου. Ἴδου δὲ τινι τρόπῳ περιγράφεται ὑπὸ τῆς πορφυρογεννήτου συγγραφέως ἡ σκευασία αὕτη. «Ἀπὸ τῆς πεύκης καὶ ἄλλων τοιοῦτων δένδρων ἀειθαλῶν συνάγεται δάκρυον εὐκαυστον· τοῦτο μετὰ θείου τριβόμενον ἐμβάλλεται τε εἰς αὐλίσκους καλάμων καὶ ἐμφυσᾶται παρὰ τοῦ παίζοντος λάβρῳ καὶ συνεχεῖ τῷ πνεύματι· κἄθ' οὕτως ὁμιλεῖ τῷ πρὸς ἄκρον πυρὶ καὶ ἐξάπτεται καὶ ὡσπερ πρηστήρ ἐμπίπτει ταῖς ἀντιπρόσωπον ὄψει².»

Ἡ περιγραφή ὅμως αὕτη, ἀτελής ὡς νομίζομεν οὖσα, ἀμυδρὰν μόλις παρέχει ἡμῖν ιδέαν τῶν συστατικῶν τοῦ ὕγρου πυρός. Πιθανὸν μεταξὺ τῶν ἀποτελούντων τοῦτο στοιχείων νὰ κατελέγετο καὶ ἡ ρηγίνη—τὸ εὐκαυστον δάκρυον τῆς πεύκης—καὶ τὸ θεῖον, ἀμφότεραι οὐσίαι λίαν εὐφλεκτοί· τὰ περιγραφόμενα ὅμως ὑπὸ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν χρονογράφων ἀποτελέσματα τοῦ ὕγρου πυρός ἄγουσιν ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τοῦτο δὲν ἦτο ἀπλῆ τις ἐμπρηστικὴ καὶ εὐφλεκτος σκευασία. Τὸ ὕγρον πῦρ ἐξακοντιζόμενον ἐξερρήγνυτο, αἱ δ' ἐμπρηστικαὶ

¹ Ἄνα Κομνηνὴ. Ἄλεξ. XIII, 4, τόμ. 2, σελ. 192 ἔκδ. Βόν.

² Ἄνα Κομνηνὴ Ἄλεξ. XIII, 3 τόμ. 2 σελ. 189 ἔκδ. Βόν.

αὐτοῦ φλόγες παρηκολούθουν πάντοτε προηγουμένην αὐτοῦ ἔκρηξιν. Ἴδου ἄλλως πῶς ὁ αὐτοκράτωρ Λέων περιγράφει τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα τοῦ ὑγροῦ πυρός. «Πολλὰ δὲ καὶ ἐπιτηδεύματα τοῖς παλαιοῖς καὶ δὴ καὶ τοῖς νεωτέροις ἐπενοήθη κατὰ τῶν πολεμικῶν πλοίων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς πολεμούντων οἶον τό τε ἐσκευασμένον πῦρ μετὰ βροντῆς καὶ καπνοῦ προπόρου διὰ τῶν σιφῶνων πεμπόμενον καὶ καταπρήζων αὐτά.»¹

Δὲν ἦτο ὅθεν ἀπλῆ τις εὐφλεκτος καὶ ἐμπρηστικὴ σκευασία τὸ ὑγρὸν πῦρ ἐξ ἐκείνων τὰς ὁποίας μεταγενεστέρως διὰ τῶν πυρπολικῶν μετεχειρίσθησαν τὰ ναυτικὰ τῶν ἐσπερίων κρατῶν καὶ τὸ ἡμέτερον κατὰ τὴν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας μεγάλῃν ἡμῶν ἐπανάστασιν. Ὁ μετὰ βροντῆς ἐξακοντισμὸς τῆς μεσαιωνικῆς ταύτης σκευασίας δικαιολογεῖ τὴν κατὰταξιν αὐτῆς μεταξὺ τῶν διαφόρων πυριτιδίων, δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ τὸ ὑγρὸν πῦρ ὡς πρώτη τις καὶ ὑποτυπώδης ἐφαρμογὴ πυριτιδίου εἰς πολεμικὰ ἔργα.

Νεώτεροι ἐρευνηταὶ παρεσκεύασαν μίγματα ποικίλα, παρουσιάζοντα κατὰ τὸ μάλλον καὶ ἤττον τὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός ἀποτελέσματα, οὐχὶ ὅμως ἀκριβῶς ὡς ταῦτα ὑπὸ τῶν συγχρόνων περιεγράφησαν. Προσῆγγισαν ἄρα οὗτοι εἰς τὸ μεσαιωνικὸν ἀπόρητον; ἀμφιβάλλομεν. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἐτήρησαν ἐπιμελῶς τὸ ἀπόρητον ἐφ' οὗ ἐστήριξαν τὴν κατὰ θάλασσαν ὑπεροχὴν αὐτῶν. Παρήρχοντο αἱ γενεαί, ἀνετρέποντο αἱ δυναστεῖαι, τὸ μυστικὸν ἐν τούτοις ἐτηρεῖτο καὶ οὐδεὶς ἀναφέρεται ποτε καταδόσας αὐτό. Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ πορφυρογέννητος ἐν τῇ πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν συγγραφῇ αὐτοῦ, ἐντελλόμενος πρὸς τοῦτον τὴν αὐστηράν τοῦ ἀπορητοῦ τήρησιν, διδάσκει τὸν υἱὸν καὶ διάδοχόν του νὰ ἀρνηθῇ εἰς τοὺς συμμάχους τοὺς αἰτήσοντας πρὸ αὐτοῦ τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς τοῦ ὑγροῦ πυρός, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι τοῦτο «δι' ἀγγέλου τῷ μεγάλῳ καὶ πρώτῳ βασιλεῖ χριστιανῷ ἀγίῳ Κωνσταντίνῳ ἐφανερώθη καὶ ἐδιδάχθη.....καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν ὁ μέγας οὗτος βασιλεὺς ἐξασφαλιζόμενος περὶ τούτου ἐν τῇ ἀγίᾳ τραπέζῃ τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας ἀρὰς ἐγγράφῃναι πεποίκεν, ἵνα ὁ ἐκ τοῦ τοιοῦτου πυρός εἰς ἕτερον ἔθνος δοῦναι τολμῆσας, μήτε χριστιανὸς ὀνομάζηται, μήτε ἀξίας τινος ἢ ἀρχῆς ἀξιοῦται, ἀλλ' εἴ τινα καὶ ἔχων τύχη, καὶ ἀπὸ ταύτης ἐκβάλλεται καὶ εἰς αἰῶνα αἰῶνων ἀναθεματίζεται καὶ παραδειγματίζεται, εἴτε βασιλεὺς, εἴτε πατριάρχης, εἴτε τις ἄλλος οἶος οὖν ἄνθρωπος, εἴτε ἄρχων, εἴτε ἀρχόμενος τυγχάνῃ ὁ τὴν τοιαύτην ἐντολήν παραβαίνειν πειρώμενος»². Ὑπὸ τὸ κράτος ὅθεν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀναθέματος ἐτηρήθη ἐπὶ αἰῶνας τὸ μυστικόν· δὲ ἐτόλμα οὐδεὶς νὰ προδώσῃ τοῦτο. Ἐδέσμευε πάντας ἡ ἄλυσος τῆς ἀρχῆς τῆς ἐκ-

1 Λέοντος Τακτικά. Διάτ. 19' § 52.

2 Κωνσταντίνου τοῦ πορφυρογεννήτου. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν. 19'. τόμ. 3, σελ. 84, ἐκδ. Βόν.

κλησίας, ἢ ὅποια κατὰ τὰς τότε κρητούσας ιδέας ἦτο βαρυτέρα καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος καὶ τῆς προδοσίας τῆς πατρίδος.

Πολὺ βραδύτερον μετὰ πάροδον αἰῶνων ὄλων ἀπὸ τῆς πρώτης ἐν πολέμοις ἐμφανίσεως τοῦ ὕγρου τῶν Βυζαντινῶν πυρός, ἀναφέρονται οἱ ἄραβες μεταχειριζόμενοι παρομοίας σκευασίας· ταύτας ὅμως οἱ τὴν χημείαν προαγαγόντες ἄραβες παρεσκεύασαν δι' ἰδίαις ἐρευνητικῆς ἐργασίας, οὐδέποτε δὲ ἀναφέρεται τις τῶν ἀξιωματικῶν ἢ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους προδώσας αὐτοῖς τὸ ἀπόρρητον τῆς κατασκευῆς.

Τοιαῦτα ἦσαν τὰ ὅπλα μὲ τὰ ὅποια ἦτο ἐξωπλισμένος καὶ τοιοῦτος ὡς ἀνωτέρω περιεγράψαμεν αὐτὸν ἦτο ὁ δρόμων, τὸ πολεμικὸν πλοῖον τῆς κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐν Βυζαντίῳ ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές ὅτι αἱ περὶ τοῦ δρόμωνος πληροφορίες, αἱ παρεχόμεναι ὑπὸ τῶν συγχρόνων χρονογράφων καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου ἐν ταῖς συγγράμμασιν αὐτῶν, δὲν ἀρκοῦσιν ὅπως τελείως ἀναπαρασταθῆ ἔν τε τῷ συνόλω καὶ ταῖς λεπτομερείαις αὐτοῦ τὸ μεσαιωνικὸν σκάφος, οὐχ' ἦττον ὅμως ἐπὶ μικρὸν συμπληρούμεναι κατὰ τὰ κενὰ αὐτῶν ἐπιτρέπουσι νὰ λάβωμεν σαφῆ τινα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ιδέαν περὶ αὐτοῦ.

Πλοῖον ὡς ὁ δρόμων περιλαμβάνον πλήρωμα τριακοσίων ἀνδρῶν καὶ ἐξωπλισμένον μὲ τὰ πολυάριθμα καὶ πολυώλυμα ὅπλα, τὰ ὅποια ἀνωτέρω ἀπειριθμήσαμεν δὲν ἦτο μικρὸν τὰς διαστάσεις. Ἄν συγκρίνωμεν δ' αὐτὸν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἀττικὴν τριήρη ἦτο ἀναμφισβητήτως μεγαλειότερος, ἀλλ' ἐνταυτῷ βαρύτερος καὶ ὀλιγώτερον εὐχείριστος.

Καὶ ἐξακολουθεῖ μὲν ἔτι καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα τῶν δρομώνων ἡ ὑπερίσθμισις ὅπως καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων πλοίων, καὶ ἡ εὐχερῆς αὐτῶν προσάραξις κατὰ τοὺς ἀμμώδεις αἰγιαλοὺς, οὐχ ἦττον οὐσιώδης καὶ μεγάλη διαφορὰ παρατηρεῖται ἤδη, ὅτι τῶν δρομώνων οἱ ἴστοι οὐδέποτε κατὰ τὴν μάχην ἀφιστοῦνται ὡς εἰς τὰς τριήρεις, τὰ δὲ πλήρωμα αὐτῶν δὲν ἀποβιβάζονται διὰ τὸ ἄριστον ἢ τὸ δεῦπρον· ὁ πλοῦς δύναται νὰ παραταθῆ ἐπὶ πλείοτερον χρόνον καὶ τὰ ἐν τῷ πλοίῳ ἐφόδια εἰσὶν ἐπαρκῆ διὰ τὸ πολυάριθμον αὐτοῦ πλήρωμα ἐπὶ πλείονας ἡμέρας.

Δὲν εἶνε ὁ δρόμων κωπήρες ἀπλοῦν καὶ ἐλαφρότατον πλοῖον, ἐξ οὐρίας μόνον ὡς ἡ τριήρης χρώμενον τοῖς ἰστίοις αὐτοῦ. Πλέει ἐπ' ἴσης καλῶς ὑπὸ τὰ ἰστία καὶ ἡ δεξιὰ χρῆσις τῶν κατὰ τόπους καὶ ὥρας κρατούντων ἀνέμων ἀρχίζει ἤδη νὰ λαμβάνῃ ἐν τῇ κατὰ θάλασσαν στρατηγίᾳ τὴν θέσιν αὐτῆς.

Τὸ ναυτικὸν ὅμως τὸ ἀπὸ τοιούτων πολεμικῶν πλοίων ἀποτελούμενον καὶ κατὰ ἑκατοντάδας καὶ χιλιάδας ἐν ἐκστρατείαις τοιαῦτα ἐκπέμπον πολεμικὰ πλοῖα ἔδει νὰ ἔχη ὀργάνωσιν οὐ τὴν τυχοῦσαν.

III

Ἐκαστος δρόμων ἐκυβερᾶτο ὑπὸ ἀξιωματικοῦ, καλουμένου κεντάρχου· Δεύτερος δὲ ἀξιωματικὸς μετὰ τὸν κένταρχον θὰ ἦτο πιθανῶς ὁ πρῶρεὺς²—ὁ παρ' ἡμῖν σήμερον ὑπαρχος—περὶ τοῦ ὁποίου ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ἀναφέρει ὅτι ἐκάθητο ἄνω πῦρ τῆς πύργου ἐνοπλῶς· ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος ἐπικουρῶν τῷ κεντάρχῳ θὰ ἦτο φαίνεται ἐπιφορτισμένος εἰδικώτερον τὴν διεύθυνσιν τῆς μάχης κατὰ τὸ πρῶτον μέρος τοῦ καταστρώματος τοῦ δρόμωνος. Ἐτεροὶ ἀξιωματικοὶ ἦσαν οἱ κυβερνῆται τῶν τοῦ δρόμωνος αὐχένων, οἱ πηδαλιούχοι ὡς θὰ ἐλέγγομεν σήμερον, οἱ παρὰ τῶν βυζαντινῶν καλούμενοι πρωτοκάραβοι³. εἶποντο δὲ τούτοις σειρὰ ἕλη τιτλοφόρων οἶον οἱ κάραβοι, οἱ πρωτελάται, οἱ δευτεροελάται, οἱ σιφωνάριοι· καὶ περὶ μὲν τῶν καθηκόντων τῶν καρᾶων αἱ πηγαὶ δὲν παρέχουσιν ἡμῖν σαφεῖς ἐξηγήσεις, οἱ πρωτελάται δὲ καὶ οἱ δευτεροελάται ἦσαν πιθανῶς ἐπιφορτισμένοι τὴν τήρησιν τῆς ἐρρυθμοῦ εἰρεσίας, οἱ δὲ σιφωνάριοι, οἱ καὶ σιφωνάτωρες ἐπίσης λεγόμενοι, εἶχον ὡς καὶ ἐκ τοῦ τίτλου αὐτῶν δηλοῦται τὸ εἰδικώτερον ἔργον τοῦ χειρισμοῦ τῶν σιφῶνων τοῦ ὕγρου πυρός.

Ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ἐν τοῖς τακτικοῖς αὐτοῦ⁴ ἀναφέρει ὅτι οἱ πρῶραῖοι ἐρέται ἐκάστης ἐλασίας ἦσαν, «οἱ μὲν σιφωνάτωρες, οἱ δὲ ἀγκύρας βάλλοντες,» ἀντίστοιχοι δὴλον ὅτι πρὸς τοὺς σημερινούς ἡμῶν πρῶρεῖς.

Ὁ στόλος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους ἀπετελεῖτο ἐκ δύο διακεκριμένων οὕτως εἰπεῖν μοιρῶν. Ἐκ τοῦ κυρίως αὐτοκρατορικοῦ στόλου—τοῦ βασιλικοῦ πλοῖμου—καὶ ἐκ τοῦ ἐπαρχιακοῦ στόλου—τοῦ θεματικοῦ πλοῖμου.⁵

Τὸ βασιλικὸν πλοῖμον ἀπετελεῖτο ἐκ πλοίων ναυπηγουμένων καὶ ἐξοπλιζομένων ἐν τῷ ναυστάθμῳ τοῦ Βυζαντίου, ἀναλώμασι τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου· ἀπετέλει δὲ τὸ κύριον μέρος τῆς ὅλης ναυτικῆς δυνάμεως.

Τὰ πληρώματα τῶν πλοίων τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου ἀπηρτίζοντο ἐξ ἐθελοντῶν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐλλήνων. Ἡ μεγάλη ἔκτασις τῶν παραλίων τοῦ κράτους, ἡ κατάλληλος αὐτῶν θέσις μετὰ τὴν ἀνατολῆς καὶ δύσεως καὶ τὸ ναυτικὸν πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν κατοίκων, προήγαγον ἐνωρίτατα τὴν ναυτικὴν ἐμπορίαν, ἡ ὁποία καὶ τὰ ταμεῖα τοῦ κράτους ἐπλούτιζε καὶ ναύτας

1 Λέοντος Τακτικά. Διατ. ιθ'. § 8.—Παρά τισιν ὅμως τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων ἀναφέρεται ὡς ἐπωνυμία τοῦ κυβερνήτου ἡ λέξις *δρουχάριος*, ἀλλ' ὁ τίτλος οὗτος μάλλον εἰς τὸν γενικὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου, εἰς τὸν ναύαρχον ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, ἀρμόζει.

2 Λέοντος Τακτικά. Διατ. ιθ'. § 8.

3 Λέοντος Τακτικά. Διατ. ιθ'. § 8.—Ζωναρᾶς εἰς Κωνστ. Δούκα σελ. 216.

4 Λέοντος Τακτικά. Διατ. ιθ'. § 8.

5 Κωνσταντίνου τοῦ πορφυρογεννήτου. Περὶ τῆς Βασιλείου τάξεως. II. μδ'. καὶ με'.—Λέοντος Τακτικά. Διατ. ιθ'. § 24 καὶ 25.

πεπειραμένους κατήρτιζε. Ἀπὸ τῶν ναυτῶν τούτων ἐπὶ μισθῷ προσλαμβανόμενων ἀπετελοῦντο τὰ ἑρετικὰ τοῦ βασιλικοῦ πλοῖμου καὶ διὰ τῶν ναυτῶν τούτων, ὡς ἐπίσης διὰ τῶν πλοῖμων στρατιωτῶν τῶν παραλίων θεμάτων, ἐθαλασσοκράτησαν ἐπὶ αἰῶνας καὶ κατὰ πλείστας περιστάσεις οἱ αὐτοκράτορες ἡμῶν κατὰ τὴν Μεσόγειον. Ἐνίοτε ὅμως προσελαμβάνοντο καὶ ξένοι μισθοφόροι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου, ἰδίως Ρῶσσοι, ἀλλ' ἡ ἀναλογία τῶν ξένων πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἦν ἐλαχίστη. Οὕτω ἐν τῇ κατὰ τῆς Κρήτης στρατείᾳ τοῦ 902 ὑπὸ τὸν πατρίκιον Ἰμέριον μεταξὺ 34200 ἑρετῶν ἐν ὄλῳ, ἐπιβαινόντων τοῦ στρατεύσαντος στόλου, ἀριθμοῦνται μόνον 700 Ρῶσσοι.¹

Οὐ μόνον δὲ ἡ καταβολὴ τῆς μισθοδοσίας τῶν πληρωμάτων τοῦ βασιλικοῦ πλοῖμου ἐγένετο ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἐν γένει ἡ περὶ τῆς ἐξαρτίσεως τοῦ στόλου τούτου φροντίς, ἡ σήμερον εἰδικῶς εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν πολεμικῶν ναυστάθμων ἀνήκουσα, ἦτο φαίνεται ἐμπεπιστευμένη τότε εἰς ὠρισμένους τῆς αὐτῆς ὑπαλλήλους. Καὶ ἀναφέρεται μὲν ἐν κεφαλαίῳ με' τοῦ II βιβλίου τῆς περὶ Βασιλείου τάξεως συγγραφῆς τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, τῷ περιγράφοντι τὴν παρσκευὴν τῆς ἐν ἔτει 956 αποτυχούσης ἐπὶ Κρήτην στρατείας ὑπὸ Κωνσταντῖνον τὸν Γογγύλην, πρωτοσπαθάρης τις Ἰωακείμ, τιτλοφορούμενος ἀρχῶν τοῦ ἀρμαμέντου², ὡς παραλαμβάνων χρήματα ἀπὸ τοῦ εἰδικοῦ ταμείου τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς προμηθεῖν διαφόρων ὑλικῶν, ὡς ἐπίσης ἀναφέρονται μισθοδοτούμενοι ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ταμείου ἀρμενορράφοι³ — ἰστιοποιοὶ ὡς σήμερον θὰ ἐλέγομεν—ἐξ οὗ δύνανται τις νὰ συμπεράνη ὅτι πιθανὸν νὰ ὑπῆρχε καὶ εἰδικὴ τις τάξις ὑπαλλήλων ἔχουσα ἔργον τὴν φροντίδα τῆς ἐξοπλίσεως τοῦ στόλου, οὐχ ἦττον ἐκ τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου τῆς συγγραφῆς τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου πληροφορούμεθα ὅτι τὸ μὲν σέκρετον τοῦ εἰδικοῦ μεριμνᾷ περὶ τῆς προμηθείας ὑλικῶν καὶ ὄπλων διὰ τὰ ἐκπλεύσοντα πλοῖα, ὡς θὰ ἐμερίμων σήμερον ἐν τῷ ἡμετέρῳ ναυστάθμῳ ὁ ἔφορος τοῦ λιμένος ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐφόρου τοῦ ὑλικοῦ καὶ τοῦ ἐπιστάτου τῶν ἀποθηκῶν, τὸ δὲ σέκρετον τοῦ βασιλικοῦ βεστιαρίου, δηλαδὴ ἡ ὑπηρεσία τῶν ἱματιοφυλάκων τοῦ βασιλέως μεριμνᾷ ἐπίσης περὶ τῆς προμηθείας ἐτέρων ὑλικῶν διὰ τὰ αὐτὰ πλοῖα⁴. Ἄλλ' αἱ ἀτελεῖς αὗται πληροφορίες δὲν ἐπιτρέπουσιν ἡμῖν νὰ προσδιορίσωμεν καὶ διαγράψωμεν ἀκριβῶς τὰ ὄρια τῆς ἐνεργείας τόσοσιν τῶν εἰδικῶν ὑπαλλήλων—ὡς τοῦ ἀρχοντος τοῦ ἀρμαμέντου—ὅσον

1 Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Περὶ τῆς Βασιλείου τάξεως II μεδ'.

2 Κωνσταντίνου τοῦ πορφυρογεννήτου. Περὶ τῆς Βιηλιέου τάξεως II. με. σελ. 673. ἐκδ. Βόν.

3 Κωνσταντίνου τοῦ πορφυρ. Περὶ τῆς Βασιλείου τάξεως II με'. σελ. 674 ἐκδ. Βόν.

4 Κωνσταντίνου τοῦ πορφυρογεννήτου. Περὶ τῆς Βασιλείου τάξεως II με'. σελ. 671—678 ἐκδ. Βόν.

καὶ γενικώτερον τῶν αὐλικῶν ὑπαλλήλων, τῶν λόγῳ βεβχίως ὑπηρεσιακοῦ καθήκοντος μεριμνῶντων διὰ τὴν ἐξόπλισιν τῶν βασιλικῶν πλοῦμων.

Τὰ δὲ θεματικὰ πλοῖμα, ὑπὸ τῶν διαφόρων θεμάτων ναυπηγούμενα καὶ ἐξοπλιζόμενα ἀναλώμασι τῶν θεματικῶν ταμείων, ἐτέλουν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἀρχηγίαν τῶν πλοῖμων στρατηγῶν τῶν θεμάτων, τῶν καὶ θεματικῶν δρουγγαρίων καλουμένων. Ὁ θεματικὸς οὗτος στόλος δυνάμενος νὰ θεωρηθῆ ὡς στόλος ἐφεδρείας δὲν ἦτο μόνιμος· καὶ ἐν καιρῷ μὲν εἰρήνης οἱ κατὰ θέματα στρατηγοὶ ἐξώπλιζον τόσα μόνον πλοῖα, ὅσα ἐπήρουν διὰ τὴν φρούρησιν τῶν παραλίων ἐκάστου θέματος· ἐν καιρῷ ὅμως ἐκστρατείας, εἰς τὴν ὁποίαν διετάσσοντο νὰ συμμετάσχωσι, ἐξώπλιζον περισσότερα πλοῖα, τὰ ὁποῖα τότε, μετὰ τοῦ βασιλικοῦ πλοῖμου ἐνούμενα, ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν γενικὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στόλου, τοῦ δρουγγαρίου τοῦ πλοῖμου, ὡς οὗτος ἀπεκαλεῖτο κατὰ τὴν βυζαντινὴν φρασεολογίαν.

Οὕτω τὸν ὑπὸ τὸν Ἰμέριον συνταχθέντα στόλον, κατὰ τὴν ἐν ἔτει 902 εἰς ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης στρατείαν, ἀπετέλεσαν ἐν ὅλῳ ἑκατὸν ἐβδομήκοντα ἐπτὰ πλοῖα, ἐκ τῶν ὁποίων, τὰ μὲν ἑκατὸν ἦσαν πλοῖα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου — τοῦ βασιλικοῦ πλοῖμου — τὰ δὲ ὑπόλοιπα ἐβδομήκοντα καὶ ἐπτὰ ἀνήκον εἰς τέσσαρα θέματα διαταχθέντα νὰ μετάσχωσι τῆς στρατείας ἐκείνης¹.

Καὶ τὰ θεματικὰ ὅμως πλοῖμα ὑπὸ ἔποψιν ἀριθμητικῆς δυνάμεως οὐδαμῶς διέφερον τῶν βασιλικῶν ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς καταγραφῆς τῶν ἀνδρῶν τῆς ὑπὸ τὸν Ἰμέριον στρατείας, ἣ ὁποία περιέχεται ἐν κεφαλαίῳ με' τοῦ II βιβλίου τῆς Περὶ Βασιλείου τάξεως συγγραφῆς τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου. Ὡστε καὶ εἰς ταῦτα δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ὅσα περὶ ὀπλισμοῦ καὶ ἀξιωματικῶν τῶν δρομῶνων ἀνωτέρω ἐρρήθησαν.

Τὰ πληρώματα τῶν θεματικῶν πλοῖμων ἀπετελοῦντο ἐκ τάξεως τινος πολιτῶν, οἵτινες ὀνομάζοντο πλοῖμοι στρατιῶται τῶν θεμάτων καὶ οἱ ὁποῖοι ἀντὶ τῆς νομῆς στρατιωτικοῦ κτήματος, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ θεματι αὐτῶν ἐλάμβανον ἀπὸ τοῦ δημοσίου εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ στρατεύωνται ἐπὶ τῶν θεματικῶν πλοῖμων, ἐπαρκοῦντες ἐξ ἰδίων μὲν ὡς πρὸς τὴν ἐξόπλισιν αὐτῶν, μισθοδοτούμενοι ὅμως ὑπὸ τοῦ κράτους διαρκούσης τῆς στρατείας. Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς τοιαύτης κατ' ἐκτελέσεως τῶν πληρωμάτων τῶν θεματικῶν πλοίων εἶχε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ στρατιωτικῇ ὀργανώσει τῆς ἐν Βυζαντίῳ αὐτοκρατορίας.

Ὡς γνωστὸν τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος διηρεῖτο στρατιωτικῶς εἰς τμήματα καλούμενα θέματα· Ἐν ἐκάστῳ τούτων ὑπῆρχον φρούρια καὶ ὀχυρώματα πρὸς ἀσφάλειαν ἀπὸ πάσης ἐπιδρομῆς· ἐξετείνετο δὲ τὸ ὀχυρωματικὸν τοῦτο δίκτυον — οὗ ἰδιαζόντως ἐπεμελήθη ὁ αὐτοκράτωρ

1 Κωνσταντίνου τοῦ πορφυρογεννήτου. Περὶ Βασιλείου Τάξεως II. μδ'.

Ἰουστινιανὸς ὁ Α΄.¹— ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τοῦ Ταινάρου ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῶν ἀπωτάτων πρὸς τὴν Περσίαν, τὴν Μεσοποταμίαν καὶ Συρίαν ὀρίων τοῦ κράτους ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Πρὸς φρούρησιν τῶν ὀχυρωματικῶν τούτων ἔργων ἐνεκτεστάθησαν στρατιῶται καὶ ἀξιωματικοὶ λαβόντες ὡς ἰδιοκτησίαν δημοσίας γαίας — γῆν βασιλικὴν ἢ στρατιωτοτόπια κατὰ τὴν βυζαντινὴν φρασεολογίαν—περὶ τὸ ὀχύρωμα ἢ φρούριον, οὗ ἡ φρούρησις εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τούτους. Ἀπετελέσθη δ' οὕτω στρατιωτικὴ τις τάξις ἀνθρώπων, ἐξ ἧς κυρίως συνεκροτοῦντο τὰ θεματικὰ τάγματα.

Ἐπὶ τῶν παραλίων ὅμως θεμάτων μέρος τῆς στρατιωτικῆς ταύτης τάξεως ἀνήκεν εἰς τὸν ναυτικὸν στρατὸν καὶ ἡ παροχὴ ὑπὸ τοῦ κράτους ἰδιοκτησιῶν εἰς ὠρισμένας οἰκογενείας συνεπήγετο τὴν ὑποχρέωσιν τούτων ὅπως στρατεύωνται ἐπὶ τῶν θεματικῶν πλοίων, τῶν ἄλλως, ἀναλώμασι τῶν θεματικῶν ταμείων, νκυπηγουμένων καὶ ἐξοπλιζομένων. Κατὰ πόσον ὅμως οἱ πλοῖμοι οὗτοι τῶν θεμάτων στρατιῶται, οἱ ἐν εἰρήνῃ πάντως ἀρκοῦντες διὰ τὴν ἐξόπλισιν τῶν θεματικῶν πλοίων, ἐπήρουν καὶ ἐν ἐκστρατείᾳ ἀγνοοῦμεν πιθανῶς ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, καθ' ἣν πλείονα ὑπ' ἐκάστου θέματος ἐξοπλίζοντο πλοῖα, νὰ συμπληροῦντο τὰ πληρώματα τῶν πλοίων διὰ στρατολογίης ἐθελοντικῆς ἐπὶ μισθῷ ἐκ τῶν λοιπῶν τοῦ θέματος κατοίκων.

Τὰ στρατιωτικὰ κτήματα τὰ ἀνήκοντα εἰς πλοῖμους στρατιώτας ἐν τοῖς θέμασι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ καὶ τῶν Κιβυρραϊωτῶν κατὰ τὴν ἡγεαράν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ πορφυρογεννήτου ἔδει νὰ ἔχωσιν ἀξίαν τεσσάρων λιτρῶν χρυσοῦ ἐκαστον, διὰ δὲ τοὺς πλοῖμους στρατιώτας τῶν λοιπῶν θεμάτων δύο λιτρῶν μόνον. Βραδύτερον δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Β΄. ὁ Φωκᾶς, διὰ τῆς β' αὐτοῦ γεαράς, καθώρισε πάντων μὲν τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν κτημάτων τὴν ἀξίαν εἰς τέσσαρας λίτρας χρυσοῦ, ἐξαιρέτως δὲ διὰ τὰ κτήματα τῶν κλιβανοφόρων καὶ ἐπιλωρικοφόρων, δηλαδὴ τῶν θωρακοφόρων καὶ καταφράκτων ἰππέων, καθώρισε διὰ τῆς αὐτῆς γεαράς ἀξίαν δώδεκα λιτρῶν χρυσοῦ, πιθανῶς λόγῳ τῶν μεγάλων δαπανῶν τῆς ἐξοπλίσεως τῶν τοιούτων ἰππέων ἢ καὶ τῆς ἀξίας τῶν ἵππων αὐτῶν.

Καίτοι δὲ αἱ πληροφορίαι αὗται, τὰς ὁποίας ἐκ τῶν μνησθεντων αὐτοκρατορικῶν διαταγμάτων ἔχομεν, ἀντιφάσκουσι ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν τῶν κτημάτων τῶν πλοίων στρατιωτῶν, πρὸς τὰ ἐν κεφαλαίῳ μθ' τοῦ II βιβλίου τῆς περὶ Βασιλείου τάξεως συγγραφῆς ἀναφερόμενα, καθ' ἃ ἐκαστος πλοῖμος στρατιώτης ἔδει νὰ ἔχη ἀκίνητον κτήσιν ἀξίας μόνον τριῶν λιτρῶν, καίτοι δυσεξήγητος ἀποβαίνει σήμερον

1 « Ἀλλὰ καὶ βαρβάρους πανταχόθεν ὑποκειμένην τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν στρατιωτῶν τε πλήθει (Ἰουστινιανὸς) ἐπέρρωσε καὶ ὀχυρωμάτων οἰκοδομίαις ἀπάσας αὐτῆς τὰς ἐσχατίας ἐτειχίστα ». Προκοπίου, Περὶ κτισμάτων I. α. Τόμ. 3 σελ. 171—172 ἐκδ. Βόν.

ἡ αἰτία τῆς διαφορᾶς τῆς στρατιωτικῆς κτήσεως τῶν θεμάτων Αἰγαίου, Σάμου καὶ Κιβυρραιωτῶν, ἧτις διὰ τῆς ἡ νεαρᾶς τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ πορφυρογεννήτου ὠρίζετο εἰς τὸ διπλάσιον τῆς ἀξίας τῶν στρατιωτικῶν κτημάτων τῶν λοιπῶν ναυτικῶν θεμάτων, οὐχ ἤττον ἐκ τῶν πηγῶν, ὧν ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν συναγομεν τὸ ἀσφαλὲς πόρισμα ὅτι τὰ πληρώματα τῶν θεματικῶν πλοίων ἀπετελοῦντο ἐκ τιμαριούχων οὕτως εἰπεῖν τῶν ναυτικῶν θεμάτων, ἐχόντων τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ ναυτίλλεσθαι λόγῳ τοῦ παρασχεθέντος αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ κράτους κτήματος.

Ἡ τοιαύτη τοῦ ναυτικοῦ ὀργάνωσις εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἦτο ἀπόρροια τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐποχῆς.

Αἱ μεμαχρυσμέναι αὐτοῦ παράλιοι ἐπαρχίαι, τὰ θέματα τὰ μακρὰν τῆς πρωτεύουσας κείμενα, ἦσαν πάντοτε ἐκτεθειμένα εἰς τὰς πειρατικὰς προσβολὰς τῶν ἀράβων ὁ αὐτοκρατορικὸς στόλος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εὑρίσκηται εἰς ἀέναον κίνησιν πρὸς προϋλάξιν τῶν παραλίων τοῦ Κράτους· οἱ κατὰ θέματα ὅθεν στρατηγοὶ ἐξώπλιζον τόσχα πλοῖα, ὅσα ἐπῆρκον εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν παραλίων αὐτῶν καὶ τῶν πλοίων τούτων ἐπέβαινον ναῦται ἔχοντες τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ στρατεύεσθαι λόγῳ τῶν παρασχεθέντων αὐτοῖς κτημάτων.

Αἱ ιδέαι τῆς γενικῆς ναυτολογίας καὶ στρατολογίας, κατὰ τὰς ὁποίας ἕκαστος πολίτης ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ στρατεύεσθαι ὑπὲρ τῆς ἰδίας πατρίδος μέχρις ὠρισμένης ἡλικίας, δὲν εἶχον ἔτι ἀνκπτυχθῆ παρὰ τοῖς λαοῖς κατὰ τοὺς ἀπωτάτους ἐκείνους χρόνους, ἡ δὲ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία δὲν ἦτο ἔργον παντὸς ἀδιακρίτως πολίτου, ἀλλὰ τάξεως ὠρισμένης, ἀπολαμβανούσης οὕτω ὠρισμένων προνομίων καὶ προκχωρήσεων ὑπὸ τοῦ κράτους. "Ἄλλως τε, ὅσον ἀφορᾷ εἰδικώτερον εἰς τὸ ναυτικόν, ἡ τοιαύτη συγκρότησις τῶν πληρωμάτων τῶν θεματικῶν πλοίων περιεῖχεν ἐν ἐκυτῇ τὸ πλεονέκτημα ὅτι δὲν κατελέγοντο μεταξύ τῶν πληρωμάτων τῶν πλοίων ἄνδρες ἄμοιροι τῆς τέχνης τοῦ ναυτίλλεσθαι, ἀλλὰ τούκνητιον ἄνδρες τὴν τέχνην ταύτην ἐπαγγελματικῶς ἐπιστάμενοι. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι αἱ ἕνεκκ τοῦ τοιοῦτου γενικῶς συστήματος τῆς στρατολογίας ἐπακολουθήσασαι βραδύτερον καταχρήσεις, τὰς ὁποίας οὔτε ἡ δραστηριότης τῶν ἀρχηγῶν τοῦ στρατοῦ ἢ τοῦ στόλου, οὔτε αἱ διατάξεις, αἱ περιεχόμεναι εἰς σειρὰν ὅλην αὐτοκρατορικῶν νεκρῶν, κατώρθωσαν νὰ περιστείλωσι, ἐπῆνεγκον τὴν χαλάρωσιν τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ κράτους, πλὴν ἀλλ' ὅμως διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ σύστημα τῆς συγκροτήσεως τῶν πληρωμάτων τῶν στόλων ἰδιαζόντως, ἂν δὲν ἦτο τὸ ἄριστον, δὲν ἦτο ὅμως ἄμοιρον πολλῶν καὶ μεγάλων πλεονεκτημάτων.

Ἐνῷ βραδύτερον, μετὰ πάροδον αἰῶνων ὅλων ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, ἣν ἱστοροῦμεν, τὰ ἐρετικὰ τῶν γαλερῶν τῶν ἐσπερίων κρατῶν ἀπετελοῦντο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ δούλων καὶ αἰχμαλώτων καὶ καταδικῶν, συνεχομένων ἐπὶ τοῦ σέλματος τῆς

γαλέρας διὰ τῆς βαρβάρου ἀλύσου, καὶ ἐλαυνόντων ὑπὸ τὰ ἔτι βαρβαρότερα πλήγ-
ματὰ τῆς μάστιγος τοῦ κελευστοῦ — comite — τοῦ ρυθμίζοντος τὴν εἰρεσίαν
αὐτῶν περισσότερον διὰ τῆς συνεχοῦς τῆς μάστιγος χρήσεως ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν
δυστυχῶν ἐρετῶν, παρὰ διὰ τῶν κελευσμάτων αὐτοῦ, εἰς τοὺς δρόμοντας τῶν κατὰ
τὸν μεσαίωνα προγόνων ἡμῶν ἔχομεν ἐν ἀντιθέσει πολίτας ἐλευθέρους στρατευο-
μένους ἐπὶ μισθῷ μὲν ἐπὶ τῶν βασιλικῶν, ἀντὶ ἀμοιβῆς δὲ τῆς κτήσεως δημοσίας
γῆς ἐπὶ τῶν θεματικῶν πλοῦμων. Ἡ οὐσιώδης αὕτη καὶ μεγάλη διαφορὰ ἡ παρα-
τηρουμένη μεταξὺ τῶν πληρωμάτων ὁμοίου τύπου ἂν μὴ ὁμοίως ἐποχῆς πλοίων,
ἀποδεικνύει ἄπαξ ἔτι τὴν ἐν τῷ πολιτισμῷ προαγωγὴν τοῦ ἔθνους ἡμῶν κατὰ
σύγκρισιν, οὐ μόνον πρὸς τοὺς συγχρόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὕστερον αὐτοῦ ἀκμάσαν-
τας λαοὺς, μετὰ ἐθνικῆς δὲ ὑπερηφανείας ἀναφέρομεν ταύτην διὰ τὸ μεσαιωνικὸν
ἡμῶν ναυτικόν.

IV

Εἰς τί ἀκριβῶς ποσὸν ἀνήρχετο ἡ μισθοδοσία τοῦ ναύτου εἰς τὸ Βυζαντινὸν
κράτος δὲν δυνάμεθα ἀκριβῶς ἐκ τῶν πηγῶν νὰ καθορίσωμεν. Ὁ αὐτοκράτωρ
Κωνσταντῖνος ὁ πορφυρογέννητος ἐν κεφαλαίῳ μδ' τοῦ II βιβλίου τῆς περὶ Βασι-
λείου τάξεως συγγραφῆς αὐτοῦ, ἀναφέρει ποσὰ μισθοδοσίας διὰ τοὺς ἐκστρατεύ-
σαντας ἐπὶ τε τῶν βασιλικῶν καὶ ἐπὶ τῶν θεματικῶν πλοῦμων, κατὰ τὴν ἐν
ἔτει 902 ἐπὶ Κρήτην στρατείαν. Δὲν ὀρίζει ὅμως ὁ αὐτοκράτωρ συγγραφεὺς τὴν
χροникὴν διάρκειαν τῆς ὑπηρεσίας, ἡ ὁποία διὰ τῶν ποσῶν τούτων ἡμεῖς βετο. Κατὰ
τὰς ἀτελεῖς λοιπὸν καὶ ἀσαφεῖς ταύτας εἰδήσεις οἱ ἐπιβάντες τῶν βασιλικῶν
πλοῦμων 12502 ἄνδρες περιλαμβανομένων καὶ τῶν ἀξιωματικῶν, ἔλαβον ὡς
μισθοδοσίαν 15 κεντηνάρια 90 λίτρας καὶ 10 νομίσματα, τοῦτέστι 2000000
δραχμῶν. Πλὴν δὲ τῶν 12502 τούτων ἀνδρῶν, ἐμισθοδοτήθησαν ἔτι 1000 ἄνδρες,
ἐπὶ πλέον διανεμηθέντες μεταξὺ τῶν αὐτοκρατορικῶν πλοίων, πρὸς πέντε ἕκα-
στος νομίσματα, δηλ. ἔλαβον ἐν ὅλῳ οἱ χίλιοι οὗτοι ἄνδρες 69 λίτρας καὶ 32
νομίσματα¹, ἐν ᾧ οἱ 700 Ρῶσσοι οἱ ἐπιβάντες τῶν αὐτῶν πλοίων ἀναφέροντα¹
λαβόντες ὡς μισθοδοσίαν ἐν πλῆρες κεντηνάριον.

Ἀφ' ἐτέρου ἀπὸ τοῦ θέματος τῆς Σάμου ἐστράτευσαν 5680 ἄνδρες, ἔλαβον
δὲ μισθοδοσίαν ἐν ὅλῳ 2 κεντηνάρια 1 λίτραν καὶ 11 νομίσματα· ἀπὸ τοῦ θέμα-
τος τῶν Κιβυρραιωτῶν ἐστράτευσαν 6760 ἄνδρας. ἔλαβον δὲ 2 κεντηνάρια 21
λίτρας καὶ 42 νομίσματα. Οἱ δὲ ἐκ τοῦ Αἰγαίου πελάγους στρατεύσαντες συμπο-
σοῦμενοι εἰς 4100 ἄνδρας ἔλαβον 1 κεντηνάριον 54 λίτρας καὶ 3 νομίσματα. Οἱ

¹ Ἐκάστη λίτρα ἦτο ἀντίστοιχος πρὸς 72 νομίσματα, ἕκατὸν δὲ λίτραι ἀπετέλουν ἐν
κεντηνάριον. Ἐκαστον νόμισμα ἀντεστοίχει πρὸς 17 δρ. τῆς σημερινῆς νομισματικῆς ἀξίας.

μετὰ πάντων δὲ τῶν ἀνωτέρω συνεκστρατεύσαντες Μαρδαίται¹ τῶν δυτικῶν θεμάτων συμποσούμενοι εἰς 4087 ἄνδρας, ἔλαβον ὡς μισθοδοσίαν 4 κεντηνάρια, 66 λίτρας καὶ 32 νομίσματα· ἐν ᾧ οἱ μετ' αὐτῶν τασσόμενοι 1000 κατὰ προσθήκην ἄνδρες ἀναφέρονται ὡς μισθοδοτηθέντες πρὸς 8 νομίμματα ἕκαστος, ἧτοι λαβόντες ἐν ὄλῳ 1 κεντηνάριον, 11 λίτρας καὶ 8 νομίσματα.

Ἄν ἐκ τῶν ἄνω ποσῶν ἐξαγάγωμεν τὴν ἀναλογοῦσαν ἐκάστῳ ἀνδρὶ μισθοδοσίαν—καίτοι κατὰ συμπερασμὸν πάντοτε θὰ ἔχωμεν τὰ ἐξαγόμενα, ἅτε ἀγνοοῦντες τὴν μισθοδοσίαν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τὸν ἀριθμὸν τούτων—βλέπομεν ὅτι ἕκαστος τῶν ἀνδρῶν τοῦ τακτικοῦ πληρώματος τῶν βασιλικῶν πλοίων μισθοδοτεῖται πρὸς 9,15 περίπου νομίσματα, ἕκαστος τῶν κατὰ προσθήκην ἐπὶ τῶν αὐτῶν πλοίων ἐπιβάντων 1000 ἀνδρῶν μισθοδοτεῖται πρὸς 5 νομίσματα, ἕκαστος Ρῶσσοι περίπου πρὸς 10, 28 νομίσματα, ἕκαστος τῶν τοῦ θέματος τῶν Κιβυρραιωτῶν πρὸς 2,36 νομίσματα, ἕκαστος τῶν τῆς Σάμου πρὸς 2,55 νομίσματα, ἕκαστος τῶν τοῦ θέματος τοῦ Αἰγαίου πρὸς 2,7 νομίσματα, ἕκαστος τέλος Μαρδαίτης πρὸς 8,21 περίπου νομίσματα. Ὡστε ἐκ τῶν ἀνωτέρω δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀσφαλῶς ὅτι οἱ Ρῶσσοι μισθοφόροι ἦσαν οἱ πλειότερον ἀμειβόμενοι, μεθ' οὓς τάσσονται οἱ τοῦ βασιλικῆς πλοίου ἐπιβάνοντες καὶ οἱ Μαρδαίται. Ἀποτόμως ὅμως ἐλκτιτοῦται ἡ μισθοδοσία τῶν πλοίων στρατιωτῶν τῶν θεμάτων, αἵτινες πάλιν δὲν ἀπολαμβάνουσι ἐξ ἴσου ἀλλ' ἡ μισθοδοσία αὐτῶν ποικίλλει κατὰ 0,2—0,3 δέκατα τοῦ νομίσματος ἀπὸ θέματος εἰς θέμα.

Ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἐξαγάγωμεν συμπεράσματα ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀριθμῶν καὶ ἐπὶ τῇ βίβσει τῶν πληροφοριῶν, ἃς περὶ τοῦ καθόλου ὀργανισμοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ νυκτικοῦ ἔχομεν, βλέπομεν ὅτι οἱ Ρῶσσοι, ξένοι ὑπήκοοι, ὡς μισθοφόροι ὑπηρετοῦντες ἀμειβόνται πλειότερον τῶν ὑπηκόων τοῦ κράτους, ἐκ τούτων δὲ πάλιν οἱ ἐπὶ τῶν βασιλικῶν πλοίων ὑπηρετοῦντες καὶ οἱ Μαρδαίται, οἱ μάχιμοι ἄνδρες τῆς ἀπὸ τοῦ Λιβάνου ὄρους μετοικισθείσης φυλῆς, ἀμείβονται πολὺ πλειότερον τῶν πλοίων στρατιωτῶν τῶν παρχλίων θεμάτων, τούτο δὲ πιθανῶς διότι οἱ τῶν θεμάτων στρατιῶται εἶχον καὶ τὰ εἰσοδήματα τῶν μονίμως αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Κράτους παραχωρηθειῶν κτήσεων, τῶν στρατιωτοτοπιῶν. Αἱ παρατηρούμεναι δὲ μεταξὺ τῶν διαφόρων θεμάτων μικραὶ διαφοραὶ τῆς ἐκάστῳ ἀνδρὶ ἀναλογούσης μισθοδοσίας πιθανὸν νὰ ὀφείλωνται εἰς τὸ ἀτελές τοῦ ὑπολογισμοῦ, καθ' ὅτι ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν κατὰ προσέγγισιν θεωροῦμεν ὑπολογισθείσας τὰς μισθοδοσίας, καθόσον δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀξιωματικῶν, τῶν

1 Μαχιμωτάτη χριστιανικὴ φυλὴ ἐκ τοῦ Ταύρου μετοικισθεῖσα κατὰ τὸ ἔτος 677 ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ' τοῦ πωγανάτου εἰς τὸν Λίβανον καὶ χρησιμεύσασα ὡς προφυλακὴ τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀράβων. Οἱ Μαρδαίται βραδύτερον κατ' ἀσύγγνωστον σφάλμα Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β' μετοικίσθησαν ἐκ τοῦ Λιβάνου καὶ κατενεμήθησαν εἰς τὰ διάφορα θέματα τοῦ κράτους.

περιλαμβανομένων ἐν τῷ ὅλικῳ ἀριθμῷ τῶν στρατευσάντων, οὐδὲ τὴν μισθοδοσίαν, ἣν οὗτοι ἐλάμβανον καὶ ἣτις περιλαμβάνεται ἐν τῷ ὅλικῳ χρηματικῷ ποσῷ, ὅπερ κατεβλήθη ὡς μισθοδοσία.

Τὰ ἀνωτέρω λογισθέντα κατὰ ἄνδρα ποσὰ ἀντεστοίχουν εἰς μισθοδοσίαν μηνιαίαν ἢ εἰς ἀμοιβὴν ὅλης τῆς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς στρατείας ὑπηρεσίας; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο οὐδεμία παρέχεται ἀπάντησις ἐκ τῆς συγγραφῆς τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, ἣτις παρέσχεν ἡμῖν τοὺς ἀνωτέρω δοθέντας ἀριθμούς. Ὁ Γίββων ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ τῆς παρακμῆς καὶ πτώσεως τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἐκλαμβάνει τὰ ποσὰ ταῦτα ὡς μηνιαίαν μισθοδοσίαν¹, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ δικαιολογῇ ποσῶς τὴν γνώμην αὐτοῦ ταύτην.

Ἐκτός ὅμως τῆς τακτικῆς μισθοδοσίας οἱ ἐκστρατεύοντες ναῦται ἢ στρατιῶται ἐλάμβανον καὶ ἑκτακτὸν τινα ἀμοιβὴν καλουμένην πρόχρεον, ἣτις ἐνίοτε ἀνήρχετο εἰς ἀρκετὰ σεβαστὸν ποσόν. Οὕτω οἱ ἐπὶ Μιχαὴλ Β' στρατεύσαντες ἐπὶ Κρήτην ἄνδρες ὑπὸ τὸν Ὠροῦφαν ἐν ἔτει 827 ἔλαβον ὡς πρόχρεον 40 ἕκαστος νομίσματα, δηλ. 680 περίπου δραχμάς, ἐνεκεν δὲ τοῦ ποσοῦ τούτου καὶ τῆς ἀποτυχίας τῆς στρατείας αὐτῶν ἀπεκλήθησαν ὑπὸ τοῦ λαοῦ χλευαστικῶς τεσσαρακοντάριοι.

Τὸ πρόχρεον ὅμως συνήθως δὲν ἦτο τόσον μέγα ὡς τὸ προμνησθέν· οὕτω οἱ ἄνδρες τῆς ὑπὸ τὸν Ἰμέριον στρατείας ἔλαβον ὡς πρόχρεον ποσὰ πολὺ μικρότερα· οἱ μαρδαῖται λ. χ. ἔλαβον ὡς πρόχρεον 4 νομίσματα ἕκαστος, οἱ τουρμαῖραι αὐτῶν ἀνὰ 36, οἱ δρουγγάριοι ἀνὰ 12 καὶ οἱ κόμπτες ἀνὰ 6.

Αὗται εἰσὶν αἱ ἀτελεῖς πληροφορίες, τὰς ὁποίας περὶ τῆς μισθοδοσίας τῶν ἀνδρῶν τοῦ Βυζαντηνοῦ στόλου ἔχομεν.

V

Ὁ ὅλος αὐτοκρατορικός τε καὶ θεματικός στόλος ἐτέλει ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἡγεμονίαν τοῦ δρουγγαρίου τοῦ πλοίου, τοῦ γενικοῦ ναυάρχου ὡς σήμερον θὰ ἐλέγομεν. Τὸ ἀξίωμα τοῦ δρουγγαρίου τοῦ πλοίου ἦτο ἐν τῶν μεγίστων ἀξιωματῶν τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν αὐτοκρατορίας. Καὶ τάσσεται μὲν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἀξιωματῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου μετὰ τοὺς στρατηγούς τῶν θεμάτων καὶ πρὸ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ταγμάτων τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς² ἀλλ' ἐκ τοῦ τηρουμένου τυπικοῦ κατὰ τὴν εἰς διάφορα ἀξιώματα προαγωγὴν, ὅπερ ἐπίσης ὁ αὐτὸς αὐτοκράτωρ παρέδωκε μέχρις ἡμῶν, βλέπομεν ὅτι ἡ αὐτὴ ἐγγίγετο τελετὴ προκειμένης ἀναγορεύσεως δομestίκοις τῶν σχολῶν, δηλαδὴ γενι-

1. Histoire de la décadence et de la chute de l'empire Romain, traduction de M. F. Guizot t. 9. p. 502.

2 Κωνστ. Πορφυρ. Περὶ Βασιλείου τάξεως II. νθ. σελ. 713.

κοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ καὶ δρουγγαρίου τῶν πλοίων, ἐν ᾧ διάφορον ἦτο τὸ τηρούμενον τυπικὸν κατὰ τὴν προαγωγὴν τῶν λοιπῶν στρατηγῶν τῶν διαφόρων θεμάτων¹ ὥστε δυνάμεθα κατ' ἀσφελῆ συμπερασμὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ δρουγγαρίου ἦτο ἴσον πρὸς τὸ τοῦ δομestikou τῶν σχολῶν.

Ἄλλως τε ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τοῦ δρουγγαρίου τῶν πλοίων ἀνήλθεν ὡς γνωστὸν τὰς βαθμίδας τοῦ θρόνου ὁ Ρωμανὸς Α'. ὁ Λεκαπηνός, ὅπερ γεγονός προσ-ἀποδεικνύει τὸ μέγεθος τοῦ ναυαρχικοῦ ἀξιώματος εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

ὑπὸ τὸν δρουγγάριον τῶν πλοίων ἐτέλουν οἱ ἐξῆς ἀξιωματικοί² ἀπαρτίζοντες τὸ ἐπιτελεῖον αὐτοῦ. Οἱ τοποτηρηταί, ὑποναύαρχοι ἀναπληροῦντες τὸν δρουγγάριον τῶν πλοίων, ὁ χαρτουλάριος γενικὸς τοῦ στόλου φροντιστὴς καὶ ἐπιμελητής, ὁ πρωτομανδάτωρ πιθανῶς ἀρχηγὸς τῆς ὑπηρεσίας τῶν ἀγγελιαφόρων, οἱ κόμπτες ἀρχηγοὶ μοιρῶν ἀποτελουμένων ἐκ τριῶν ἢ πέντε δρομένων³ οἱ κένταρχοι κυβερνήται τῶν δρομώνων, οἱ κόμπτες τῆς ἐταιρείας καὶ οἱ μινδάτορες ἀξιωματικοὶ τοῦ ἐπιτελείου ἐπιφορτισμένοι τὴν μετάρσιον δικταγῶν καὶ εἰδήσεων.

Τοιαύτη ἦτο ἡ ὀργάνωσις τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν ναυτικοῦ.

Ὅπόσην δὲ σημασίαν ἀπέδιδον εἰς τὴν ἐκγύμνασιν τοῦ στόλου αὐτῶν οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν λεπτομερῶν ὀδηγιῶν, τὰς ὁποίας ὁ αὐτοκράτωρ Λέων, ἐν τοῖς τακτικοῖς αὐτοῦ παρέχει τῷ ἀρχηγῷ ναυτικῆς τινος στρατείας. Κατὰ τὰς ὀδηγίας ταύτας ἔδει νὰ ἐκγυμνάζωνται καὶ οἱ ναῦται—οἱ πλοῖμοι στρατιῶται—καὶ οἱ κυβερνήται τῶν δρομώνων—οἱ κένταρχοι. Ἄπεδιδετο δὴλον ὅτι ἔτη σημασία καὶ εἰς τῶν κυβερνητῶν τὴν τελείαν ἐπαγγελματικὴν ἀσκήσιν καὶ εἰς τῶν ναυτῶν τὸ τε εὐψυχον καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὀπλων. Ὅντως δὲ ἀγύμναστα πληρώματα ἢ ἐκ συναρπαγῆς ἐπιβιβαζόμενα τῶν κωπηλάτων ἐκείνων πολεμικῶν σκαφῶν δὲν δυνάμεθα οὔτε νὰ φαντασθῶμεν καὶ. Ἐν τῷ θορύβῳ τῆς συμβολῆς πολυσκάρων ἀντιπάλων στόλων, οἱ ἐρέται ἔπρεπεν ἐν πάσῃ στιγμή νὰ ἐλαύνωσι ἐπὶ τὰ πρόσω ἢ ἀντίστροφα, εἰς ἀνέκρουσιν τῆς νηὸς κατὰ τοῦ κυβερνήτου αὐτῆς τὰ κελεύσματα. Οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ κατὰστρώματος πολεμισταί, οἱ ἐρχόμενοι εἰς χεῖρας σχεδὸν πρὸς τοὺς πολεμίους, ἔπρεπε νὰ ἔχωσιν ὅλην τὴν εὐψυχίαν καὶ ἰκανότητα, τὴν ὁποίαν ἀπῆται ἢ ἀγρία πᾶλη τοῦ σώματος πρὸς τὸ σῶμα, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δαιμονιώδους θορύβου καὶ τῆς κλαγγῆς τῶν ὀπλων, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πυκνοῦ καπνοῦ καὶ τῶν ἐκρήξεων τοῦ ὑγροῦ πυρός, τοῦ ὁποίου αἱ φλόγες ἐξεχύνοντο ἐπὶ τοῦ πολεμίου σκάφους.

Τὴν φοινικίδα τῶν ἀρχαίων, ὡς σημεῖον τῆς ἐνάρξεως τῆς συμβολῆς, ὑπεκα-

1 Κωνστ. Πορφυρογ. Περὶ Βασιλείου τάξεως II. γ'. σελ. 527.

2 Κωνστ. τοῦ Πορφυρογ. περὶ Βασιλείου τάξεως II ν6'. σελ. 718.

3 Λέοντος Τακτικά διάτ. 10'. § 23,

τέστησε παρὰ τοῖς ἡμετέροις προγόνοις τοῦ μεσαιῶνος ἡ ἐρυθρὰ λοφιά τῆς κιδά-
 ρεως—τὸ καμελαύκιον—ἐπὶ κοντοῦ ὑψομένη.¹ Εὐθὺς ὡς τὸ σῆμα τοῦτο τῆς
 μάχης ὑψοῦτο τὰ πλοῖα, ὑπὸ τῶν ἐρετῶν αὐτῶν ἐρρωμένως ἐλαυνόμενα, ὤρμων
 κατὰ τῶν πολεμίων ἐν βοῇ. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς δὲ ταύτης ἡ διὰ ζώσης ἡ σάλ-
 πιγγος—βουκίνου—μετάδοσις τῶν διαταγῶν τοῦ ναυάρχου ἦτο ἀδύνατος, τὸ μὲν
 ἔνεκα τοῦ θορύβου τῶν μετὰ δυνάμειος ἐλαυνομένων κωπῶν, τὸ δὲ ἔνεκα τῶν ἰα-
 χῶν τῶν ἀπὸ τῶν καταστρωμάτων μαχόμενων². Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ ἀτελέσταται
 διὰ σημείων ὀδηγίαι, αἱ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος περιγραφόμεναι³, ἀμφι-
 βάλλομεν ἐὰν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ γίνωσι καταληπταὶ ἐν τῇ συγχίσει τῆς μάχης,
 κατὰ τὴν ὁποῖαν πλέον ἡ μοναδικὴ ὀδηγία τοῦ ἀρχηγοῦ πρὸς τοὺς κεντάρχους
 αὐτοῦ ἦτο ὅτι ἕκαστος ἔπρεπε νὰ πράξῃ τὸ καθήκον του.

Ἡ ὅλη ναυτικὴ δύναμις ὑποδιηρεῖτο κατὰ τὸν μεσαιῶνα εἰς μοίρας ἀπὸ τριῶν
 ἢ πέντε δρομώνων ὑπὸ μοίραρχον τὸν καλούμενον κόμητα. Οἱ κατὰ μοίρας οὗτοι
 ἀρχηγοὶ διηύθυνον τὴν μάχην τῆς μοίρας αὐτῶν, τελοῦντες πάντοτε ὑπὸ τὰς ἀμέ-
 σους διαταγὰς τοῦ γενικοῦ ναυάρχου, τοῦ δρουγγαρίου⁴.

Οἱ δρόμωνες τῶν κομητῶν διεκρίνοντο τῶν λοιπῶν δρομώνων διὰ τὴν ἐπιλο-
 γὴν τοῦ ἐρετικοῦ αὐτῶν.⁵ Ἐξέχως ὅμως διεκρίνετο ὁ τοῦ δρουγγαρίου δρόμων
 διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ταχύτητα αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν πλήρη ἐξόπλισιν τοῦ πλη-
 ρώματός του, ἀπαρτιζομένου ἐκ τῶν ἀρίστων ἐρετῶν καὶ τῶν ἀρίστων μαχητῶν τῆς
 αὐτοκρατορίας⁶.

Ἡ παραδεδεγμένη τάξις τῆς μάχης διὰ τοὺς στόλους τοῦ μεσαιῶνος ἦτο ἡ
 κατὰ μέτωπον γραμμὴ ἢ ἡ μηνουσιδῆς παρατάξις. Ἡ τελευταία μάλιστα αὕτη
 ἦτο ἡ μᾶλλον ἐν χρῆσει. Κατ' αὐτὴν τὸ κέντρον τῆς παρατάξεως κατεῖχε πάντο-
 τε ὁ ναυαρχικὸς δρόμων, ὅπως ἀπὸ τοῦ κέντρου ὁ δρουγγάριος ἐπισκοπῆ ἐν τῷ
 συνόλω αὐτῆς τὴν συμβολὴν τοῦ στόλου.⁷

Πρὸς τὰ ἄκρα δὲ τῶν δύο κεράτων, τὰ πρόεχοντα, ἐτάσσοντο οἱ ταχύτεροι
 καὶ οἱ τὰ ἀριστα πληρώματα ἔχοντες δρόμωνες, καθ' ὅτι ἀπὸ τῶν δρομώνων
 τούτων ἤρχιζεν ἡ μάχη.

Ἐπιχειμένης συμβολῆς πρὸς τοὺς πολεμίους οἱ μαχηταὶ ἐτάσσοντο εἰς τὰς
 ἑαυτῶν θέσεις ὡς ἐπὶ μάχην, μετὰ δὲ τὴν ἐπιθώρησιν ὑπὸ τῶν οἰκείων ἀρχηγῶν,

1 Λέοντος Τακτικά Διατ. ιθ'. § 42.

2 Λέοντος Τακτικά Διατ. ιθ'. § 41.

3 Λέοντος Τακτικά Διατ. ιθ'. § 40.

4 Λέοντος Τακτικά Διατ. ιθ. § 23 καὶ 24.

5 Λέοντος Τακτικά Διατ. ιθ. § 39.

6 Λέοντος Τακτικά Διατ. ιθ. § 38.

7 Λέοντος Τακτικά Διατ. ιθ. § 45.

ἀνεγινώσκοντο τὰ στρατιωτικὰ ἐπιτίμια¹ καὶ οἱ ἀρχηγοὶ διὰ παρκινετικῶν προσλαλιῶν ἐνεθάρρουν καὶ ἐφρονιμάτιζον αὐτούς. Ἦσαν δὲ τὰ ἐπιτίμια ταῦτα εἰδὸς τι κανονισμοῦ, ἐν ᾧ ἀνεγράφοντο αἱ ὑποχρεώσεις καὶ τὰ καθήκοντα τῶν τε στρατιωτῶν καὶ τῶν ἀξιωματικῶν ὡς καὶ αἱ ποιναί, ἅς ἡ παράβασις τῶν καθήκοντων τούτων συνεπήγετο².

Πρὸ τοῦ ἀρχικοῦ δ' ἐπὶ τὴν στρατεῖαν ἀπόπλου ἐτελεῖτο ἀγιασμός³ ὑπὸ τοῦ κλήρου ὅπως καθαγιασθῶσιν αἱ σημαῖοι—τὰ φλάμουλα—τῶν δρομώνων καὶ ἀνεπέμποντο αἱ ὑπὲρ τῆς νίκης τῶν αὐτοκρατορικῶν ὅπλων εὐχαὶ πρὸς τὸν Θεόν.

Ἦτο δ' ἐξόχως μεγαλοπρεπὲς τὸ θέαμα τοῦ ἐκ τοῦ Βυζαντίου ἀπόπλου πολυαριθμοῦ στόλου ἀπερχομένου εἰς ἐκστρατεῖαν. Ἀπαίροντα τὰ πλοῖα ἀνήγοντο ἐπὶ μιᾷ γραμμῆς πρὸ τῆς παραλίας καὶ ἐκεῖ μὲ πτερωμένας τὰς κώπας ἀνέμενον τοῦ ἀγιασμοῦ τὴν τέλεσιν. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἀξιωματικοὶ μὲ τὰς πολυτελεῖς αὐτῶν στολὰς κατήρχοντο ἐν πομπῇ μέχρι τῆς ἀκτῆς, φέροντες τὰς ἀγίας εἰκόνας. Τῆς πομπῆς προεπορεύετο ἀπόσπασμα στρατιωτικῶν ἐκ τινος τῶν ταγματῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, τῶν ἀνδρῶν τοῦ ὁμοίου ἀπῆστραπτον αἱ στίλβουσαι πανοπλίαι· εἶπετο ὁ σταυρὸς μετὰ τῶν χρυσοῦφάντων ἐξαπτερύγων, καὶ ὁ ἱερός κληρὸς, οἱ μητροπολίται καὶ οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ βαθμοφόροι τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου περιστοιχίζοντες τὸν πατριάρχην, ἐνδεδυμένον τὰ πολυτελεῖ ἱερατικὰ ἄμφια, τα ὁμοιάζοντα πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν στολήν. Οἱ ἄρχοντες ἐν στολῇ καὶ ὁ λαὸς ἔκλειον τὴν ἐν μεγαλοπρεπῇ βραδύτητι κατερχομένην πομπήν. Ἡ ἱερὰ συνοδεία ἀφικνεῖται ἐπὶ τὴν ἀκτὴν. Τὰ κύμβαλα καὶ τὰ βούκινα ἀνακρούουσι τιμητικὸν ἐμβυκτήριον καὶ οἱ σημαιοφόροι τῶν δρομώνων τάσσονται ἐν γραμμῇ πρὸ τοῦ πατριάρχου ὑψοῦντες τὰ ἐπὶ κοντοῦ φλάμουλα. Ὑἄλ- λεται κατανυκτικῶς ὁ ἀγιασμός, ἀναπέμπονται μελωδικῶς πρὸς τὸν Ὑψιστὸν αἱ ὑπὲρ τῆς νίκης τῶν αὐτοκρατορικῶν ὅπλων ἐκκλησιαστικαὶ εὐχαί, καὶ εἰς τὸ πέρας τῆς θρησκευτικῆς ταύτης ἀκολουθίας ὁ πατριάρχης ὑψῶν τὴν δεξιὰν εὐλογεῖ τὰς πρὸ αὐτοῦ σημαίας.⁴ Ἡ θρησκευτικὴ τελετὴ ἐπερατώθη. Τὰ ἐν παρατάξει πλοῖα εἶναι ἔτοιμα πλέον ὅπως ἀφίσωσι τὰ νερὰ τοῦ Βοσπόρου, ἀπερχόμενα ἐκεῖ ὅπου τὸ καθήκον καλεῖ ταῦτα. Αἱ κώπαι εἰσὶ πτερωμέναι. Ἀναμένεται τὸ σύνθημα τῆς ἐκκινήσεως. Ἐπαίρεται τοῦτο ἀπὸ τοῦ δρόμωνος τοῦ δρουγγαρίου. Αἱ κώπαι βυθίζονται ρυθμικῶς ἐντὸς τῆς γαλανῆς θλάσσης. Οἱ δρόμωνες κινοῦνται καὶ τῆς ἀπὸ τῆς ἀκτῆς ἀποστάσεως αὐτῶν ὁλονὲν αὐξανομένης, σμικρύνονται οὗτοι ὁλονὲν περισσότερον εἰς τὰ ὄμματα τοῦ θεωμένου πλήθους. Μέσα εἰς τὰ νερὰ

1 Λέοντος Τακτικὰ Διάτ. ιθ. § 32.

2 Λέοντος Τακτικὰ Διάτ. ιθ. περὶ στρατιωτικῶν ἐπιτιμῶν § 2—§ 26.

3 Λέοντος Τακτικὰ Διάτ. ιθ. § 22.

4 A Marrast. Esquisses Byzantines p. 118.

τῆς Προποντίδος ἀφανίζεται βαθμηδὸν ἡ θέα τοῦ στόλου, ἕως οὗτου οὗτος μετὰ μῆνας ἀναφανῆ πάλιν, ἐπανερχόμενος καὶ κομίζων μὲν λάφυρα εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἐπαναφέρων δὲ θριαμβεύοντας ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ στρατηγούς.

VI

Πρὶν ἢ περάνωμεν τὴν μελέτην ταύτην ἀπαραίτητον εἶνε νὰ λεχθῶσιν ὀλίγα ἔτι λέξεις περὶ τοῦ εἶδους τῶν πλοίων, τὰ ὅποια ὑπὸ ποικίλα ὀνόματα ἀπαντῶσιν εἰς τοὺς συγχρόνους χρονογράφους. Ὁ μελετῶν ἔντως τοὺς συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς, τὴν ἐποίαν ἱστοροῦμεν θὰ συναντήσῃ ποικίλα ἄλλα ὀνόματα πλοίων.

Τὰ χελάνδια, αἱ γαλέαι, αἱ σακτοῦραι, οἱ πάμφυλοι, τὰ καματηρὰ καράβια καὶ τὰ κουμβάρια τῶν Σαρακηνῶν εἰσὶν ἐπωνυμίαι πλοίων ἀπαντῶσαι συνηθέστατα παρὰ τοῖς χρονογράφοις τοῦ ἐνάτου καὶ δεκάτου αἰῶνος.

Ὅποια ὅμως τὸ εἶδος ἦσαν τὰ πλοῖα ταῦτα ; ὑπῆρξεν ὄντως τόση ποικιλία τύπων ἐν τῇ ναυπηγίᾳ τοῦ ἐνάτου καὶ δεκάτου μ. Χ. αἰῶνος ; Ἐκ τῶν χρονογράφων οὐδὲν σαφὲς δύναται τις νὰ ἐξαγάγῃ ἐπὶ τῆς ἀπορίας ταύτης συμπέρασμα. Ἐν τοῖς τακτικοῖς ὅμως τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος, τοῦ λεπτομερέστερον, πάντων τῶν τε συγχρόνων αὐτῷ καὶ τῶν μεταγενεστέρων, περιγράψαντος τὰ κατὰ τὸ ναυτικὸν ἐν τῇ περὶ ναυμαχίας ΙΘ' διατάξει τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ, πλὴν τῶν δύο τύπων τῶν δρομώνων ἑκατὸν καὶ διακοσίων ἢ πλειόνων ἀνδρῶν πληρώματος, ἀναφέρονται προσθέτως καὶ οἱ ἐξῆς τύποι πλοίων· οἱ ἐλάσσονες δρόμωνες καὶ τὰ σκευοφόρα καὶ ἱπλαγωγὰ πλοῖα.

Οἱ ἐλλάσσονες δρόμωνες κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος ¹ ἦσαν μακρότατα σκάφη — δρομικώτατα, μονήρη δὲ οἰοῦναι γαλέαι — ἐλαφρὰ καὶ χρησιμοποιούμενα ὡς πρόσκοποι — ἐν ταῖς βίγλαις — ἢ ὡς ἀπόστολα πλοῖα — ἐν ἄλλαις ταχίναῖς χρεῖαις.

Πλὴν ὅμως τοῦ ἀνωτέρω χωρίου τῶν τακτικῶν τοῦ Λέοντος, ὁ κατὰ παραγγελίαν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ πορφυρογεννήτου συνεχίσας τὴν χρονογραφίαν τοῦ Θεοφάνους ἄγνωστος χρονογράφος ἀναφέρει ἐν βιβλ. V § 60 τῆς περὶ Βασιλείου τοῦ μακεδόνα ἱστορίας αὐτοῦ ὅτι, κατὰ τὴν ἐν ἔτει 881 μ. Χ. γενομένην ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης ἀνά τὸ Αἰγαῖον ἐπιδρομὴν, ἐξωπλίθησαν καὶ ἀπεστάλησαν ὑπ' αὐτῶν αἵπτα καὶ εἴκοσι κουμβάρια... προσῆν δ' αὐτοῖς ἀναλόγως καὶ πλῆθος μυοπαρώνων καὶ πεντηκοντόρων ἃς σακτούρας καὶ γαλέας ὀνομάζειν εἰώθησι πάμπολοι»²

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω χωρίων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι, οἱ ἐλλάσσονες δρόμωνες τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος ἦσαν πλοῖα παρεμφερῆ πρὸς τὰς γαλέας,

¹ Λέοντος Τακτικά Διατ. ιθ'. § 10.

² Ἀνώνυμος συνεχ. Θεοφάνους V § 60 σελ. 293 ἐκδόσ. Βόννης.

αὐται δὲ πάλιν καὶ αἱ σακτοῦραι, ἦσαν οἱ μυοπάρωνες καὶ αἱ πεντηκόντοροι, δηλαδὴ τὰ μονήρη πλοῖα, τοῦ ἀγνώστου συνεχιστοῦ τοῦ Θεοφάνους, ὥστε αἱ γαλέαι καὶ αἱ σακτοῦραι ἦσαν πλοῖα ἢ παρεμφερῆ πρὸς τοὺς ἐλλάσσονας δρόμους, μονήρη πάντως, ἢ ἂν διέφερον αἱ διαφοραὶ αὐτῶν θὰ ἦσαν ἐλάχιστοι.

Τὰ δὲ χελάνδια ἦσαν καὶ ταῦτα πλοῖα μικρότερα τῶν δρομώνων ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν χρονολογιῶν τοῦ ἀγνώστου συνεχιστοῦ τοῦ Θεοφάνους¹ καὶ τοῦ Μχιρίστρου Συμεῶνος². Οὗτοι, ἀπαριθμοῦντες τὸν συναθροισθέντα κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 961 εἰς Φύγελα στόλου διὰ τὴν ἐπὶ Κρήτην στρατείαν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ στόλος οὗτος ἀπληρῆσθη ἐκ χιλίων μὲν δρομώνων, δισχιλίων δὲ πυρφόρων χελανθίων. Ὁ διπλάσιος τῶν δευτέρων ἀριθμὸς εἶνε ἀσφαλὲς τεκμήριον ὅτι ταῦτα θὰ ἦσαν βεβαίως μικρότερα τῶν δρομώνων πλοῖα.

Ἐτέρα δὲ περὶ τούτων πληροφορία παρεχομένη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους ἐπιτρέπει νὰ σχηματίσωμεν πληρεστέραν τινα ἰδέαν περὶ τοῦ μεγέθους αὐτῶν καθ' ὅτι ἕκαστον τούτων περιελάμβανεν εἰς μεταφορὰν δώδεκα ἵππους.

Οἱ δὲ πάμφυλοι κατὰ τὰς περὶ τοῦ πληρώματος αὐτῶν περιγραφὰς τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου³ ἦσαν βεβαίως πλοῖα μικρότερα τῶν δρομώνων, καθ' ὅτι τὸ πλήρωμα αὐτῶν ἀπετελεῖτο ἐξ 120 ἢ ἐξ 140 ἑρετῶν, ἐν ᾧ τὸ τῶν δρομώνων κατὰ τὰς αὐτὰς πληροφορίας ἀνήρχετο ὡς εἶδομεν εἰς 300 ἄνδρας. Ἐν τούτοις ὁ αὐτοκράτωρ Λέων, ἐν τοῖς τακτικοῖς αὐτοῦ, μεταχειρίζεται τὴν λέξιν πάμφυλος ὡς ἐπίθετον τοῦ ἀρίστου τῶν δρομώνων, οἷος ἔδει νὰ ἦ ὁ τοῦ δρουγγαρίου τῶν πλοίων δρόμων· οὕτω ὁ αὐτοκράτωρ Λέων τῷ κατὰ θάλασσαν στρατηγῷ ἀποτεινόμενος παρρηγέλλει αὐτῷ ἐν τῷ προκειμένῳ τὰ ἐξῆς. «Πάντως γὰρ δεῖ σε ὦ στρατηγέ, δρόμωνα ἔχειν τὸν ἴδιον ἐξ ἅπαντος τοῦ στρατοῦ ἐπιλέκτους ἔχοντα τοὺς στρατιώτας μεγέθει καὶ ἀρετῇ καὶ ἀνδρείᾳ καὶ τῇ ἄλλῃ πανοπλίᾳ διέχοντας καὶ τὸν δρόμωνα δὲ μεγέθει καὶ ταχύτητι τῶν ἄλλων ἀπάντων διαφέροντα, ὥστε κεφαλὴν τινα τῆς παρατάξεως ἀπάσης· καὶ καταστῆσαι τὸν τῆς σῆς ἐνδοξότιτος δρόμωνα τοιοῦτον, τὸ δὲ λεγόμενον πάμφυλον⁴.» Ἄρ' ἑτέρου ὁ σχολιαστὴς⁵ τῆς περὶ Βασιλείου τάξεως συγγραφῆς τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τὴν ἐπωνυμίαν πάμφυλος ἀποδίδει εἰς τὴν ἐν Παμφυλίᾳ νηπηγίαν τῶν πλοίων τοῦ τύπου τούτου. Αὐταὶ εἰσὶν καὶ αἱ περὶ τῶν παμφύλων πληροφορίαι, ἃς ἐκ τῶν πηγῶν ἔχομεν, ἀσχεφεῖς ὡς καὶ αἱ περὶ τῶν ἄλλων πλοίων, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὠμιλήσαμεν ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ἀντιφατικαί.

¹ Ἀνώνομ. συνεχ. Θεοφάνους VI σελ. 475 ἔκδ. Βόννης.

² Συμεῶν Μάγιστρος, περὶ Ρωμανοῦ τοῦ Β'. § 2 σελ. 759 ἔκδ. Βόν.

³ Κωνστ. τοῦ πορφυρογ. Περὶ Βασιλείου τάξεως II μδ'.

⁴ Λέοντος Τακτικὰ Διατ. ἰθ'. § 38.

⁵ Κωνστ. τοῦ Πορφυρογεν. Τόμος II σελ. 787 ἔκδ. Βόν.

Περὶ τῶν κουμβαρίων τῶν Σαρακηνῶν ὁ Κεδρηνός, ἱστορῶν τὰ κατὰ τὴν ἐν ἔτει 881 πειρατικὴν ἐπίδρομὴν τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης ἀνὰ τὸ Διγαῖον ὑπὸ τὸν Φώτιον, λέγει ὅτι οὗτος ἐστέλλετο μετὰ ἑπτὰ καὶ εἴκοσι κουμβαρίων ἃ δὴ γαλέας κατονομάζειν εἰώθησαν»¹, ἐξομοιεῖ δὴλον ὅτι ταῦτα πρὸς τὰς γαλέας ἢ τοὺς ἐλάσσονας δρόμοντας τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος. Πρὸς τὴν πληροφορίαν ὅμως ταύτην διαφωνοῦσι τὰ ἐν τοῖς τακτικοῖς τοῦ Λέοντος ἀναφερόμενα περὶ τῶν κουμβαρίων, κατὰ τὰ ὁποῖα ταῦτα ἦσαν πλοῖα μεγαλείτερα καὶ συνεπῶς δυσχειριστότερα καὶ μικροτέρας ἢ οἱ δρόμοντας ταχύτητος². Αἱ περὶ κουμβαρίων πληροφορίαι αὗται τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος φαίνονται ἀκριβέστεραι, καθ' ὅσον ὁ ἕτερος τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης ναύαρχος, Λέων ὁ Τριπολίτης, λεηλατήσας ἐν ἔτει 904 μ. Χ. τὴν Θεσσαλονίκην ἀπήγαγεν ἐπὶ ἐκάστου κουμβαρίου αἰχμαλώτους συμποσωθέντας μετὰ τοῦ πληρώματος εἰς ὀκτακόσια ἕως χίλια ἄτομα³. "Ἐν ἐπομένως τὰ κουμβάρια ἦσαν πλοῖα παρεμφερῆ πρὸς τὰς γαλέας ἢ τοὺς ἐλάσσονας δρόμοντας, παρ' ὅλην τὴν δυσχωρίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ βαρβαρότης τοῦ Λέοντος τοῦ Τριπολίτου ἠδύνατο νὰ καταδικάσῃ τοὺς αἰχμαλώτους του, δὲν θὰ ἠδύνατο ποτὲ ἐντὸς τοῦ κύτους τοιοῦτου πλοίου νὰ περιληφθῶσι τόσα ἄτομα, τὰ ὁποῖα ἄλλως μετηνέχθησαν εἰς Κρήτην διὰ πολυήμερου θαλασσοπλοίας.

Τέλος τὰ καματηρὰ καράβια τῶν χρονογράφων ἦσαν αὐτὰ ταῦτα τὰ σκευοφόρα καὶ ἱπλαγωγὰ πλοῖα, τὰ ἀναφερόμενα ἐν τοῖς τακτικοῖς τοῦ Λέοντος.

Τὰ σκάφη ταῦτα παρακολουθοῦντα ἀναγκασίως πᾶσαν στρατείαν, σκοποῦσαν ἀπόβασιν ἐν πολεμικῇ χώρᾳ, μετέφερον ὡς καὶ ἐκ τῆς ἐπωνυμίας αὐτῶν καταφαίνεται τὸ ἱππικὸν καὶ τὰ σκευὴ καὶ ἐφόδια τῆς στρατιᾶς. Καὶ εἰς μὲν τὰ σκευοφόρα πλοῖα ἐπεβιβάζοντο αἱ βαρεῖαι πολιορκητικαὶ μηχαναί, τὰ παμπληθῆ διὰ τὴν στρατιάν ἐφεδρα ὄπλα καὶ αἱ τροφίαι, αἱ ἀπαιτούμεναι διὰ τὴν ἐκστρατείαν· τὰ δὲ ἱπλαγωγὰ πλοῖα εἶχον πιθανῶς ἐσκευασμένα εἰδικώτερον τὰ καταστρώματα αὐτῶν πρὸς παραμονὴν τῶν ἵππων. Ἐνεκα τούτου δὲ τοῦ λόγου, τῆς ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων μεταφορᾶς τῶν ἵππων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς εὐχεροῦς τῶν σκαφῶν προσαράξεως ἐπὶ ἀμμωδῶν αἰγιαλῶν, αἱ ἀποβάσεις τοῦ ἱππικοῦ δὲν παρουσιάζον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὰς δυσχερεῖς, αἰτίνας σήμερον παρουσιάζονται κατὰ τὴν διαπόντιον μεταφορὰν ἱππικοῦ.

Τὰ πληρώματα τῶν φορητῶν τούτων πλοίων ἦσαν ἐπίσης ὀπλισμένα ὡς καὶ τὰ τῶν κυρίως πολεμικῶν, τῶν δραμώνων. Ἐν τοῖς τακτικοῖς τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος⁴ ἀναφέρονται τὰ ὄπλα μὲ τὰ ἵποια τῶν σκευαγωγῶν καὶ ἱπα-

1 Κεδρηνός τόμος 2 σελ. 227 ἔκδ. Βόννης.

2 Λέοντος Τακτικά. Διάτ. ιθ. § 70.

3 Ἰωάννου Καμενιάτου· εἰς τὴν ἀλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης § 67. σελ. 578 τοῦ τόμου τῶν «Μετὰ Θεοφάνη» χρονογρ. Βόννης.

4 Λέοντος Τακτικά. Διάτ. ιθ'. § 13.

γωγῶν πλοίων τὰ πληρώματα ὠπλίζοντο. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὰ πλοῖα ταῦτα σχεδὸν πάντοτε ἐν παραπομπῇ πολεμικῶν δρομώνων ἔπλεον, καθ' ὅτι ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι τὰς ἀπαιτούμενας πολεμικὰς ἀρετὰς, ἵνα μόνον ἀμυνθῶσι κατὰ μίας ἐπιθέσεως.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

70.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

70.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000168957

009863

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

